

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

SAYI / ISSUE 4

ARALIK / DECEMBER 2021

e-ISSN: 2717-8471

LYCUS

DERGİSİ
JOURNAL

e-ISSN: 2717-8471

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

LYCUS DERGİSİ **JOURNAL**

- Sayı/Issue 4
- Aralık/December 2021

<https://dergipark.org.tr/lycus>

LYCUS DERGİSİ BİLİM KURULU

Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Ord. Prof. Dr. Francesco D'ANDRIA
(Accademia dei Lincei, Italy)

Prof. Dr. Francesco GUIZZI
(Sapienza Università di Roma, Italy)

Prof. Dr. Grazia SEMERARO
(Università del Salento, Italy)

Prof. Dr. Havva İŞKAN İŞİK
(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Levent ZOROĞLU
(Batman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ramazan ÖZGAN
(Selçuk Üniversitesi (Emekli), Türkiye)

Prof. Dr. R. R. R. SMITH
(University of Oxford, England)

Prof. Dr. Thekla SCHULZ BRIZE
(Technische Universität Berlin, Germany)

LYCUS DERGİSİ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Elif ÖZER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Fahriye BAYRAM
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bahadır DUMAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ali OZAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Esengül AKINCI ÖZTÜRK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Murat TAŞKIRAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Coşkun DAŞBACAK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Umay OĞUZHANOĞLU AKAY
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. İnci TÜRKOĞLU
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Evin CANER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Eylem GÜZEL
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Çağrı Murat TARHAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Barış YENER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

LYCUS DERGİSİ ○ LYCUS JOURNAL

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

• Sayı/Issue 4

• Aralık/December 2021

Yayın Sahibi / Owner

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü adına Müdür
Director on Behalf of Pamukkale University Institute of Archaeology

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Yazı İŐleri Müdürü / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Bilal S Ő T

Editörler / Editors

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Prof. Dr. Bahadır DUMAN

Dr.  gr.  . İnci T RKOŐLU

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

Düzelti ve Redaksiyon / Proofreading and Copyediting

Dr.  gr.  . İnci T RKOŐLU

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

Mizanpaj / Layout

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

YazıŐma Adresi

Arkeoloji Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Kınıklı YerleŐkesi 20070 Denizli/TÜRKİYE

Tel. + 90 (258) 296 38 95 Fax. + 90 (258) 296 35 35 E.mail: lycus@pau.edu.tr

• <https://dergipark.org.tr/lycus>

• <https://www.pau.edu.tr/arkeolojienstitusu>

Lycus Dergisi uluslararası hakemli ve bilimsel, açık eriŐimli bir e-dergi olup yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan çalışmaların tüm sorumluluŐu yazarlara aittir. Pamukkale  niversitesi'nin yazılı izni olmadan derginin tamamı veya herhangi bir bölümü kopya edilemez.

Lycus Journal is an international blind peer-reviewed academic open-access e-journal published twice a year, in June and December. All liability of published articles rests on the authors. The journal may not be copied partially or entirely without written consent of Pamukkale University.

• Lycus Dergisi **ASOS İndeks** ve **Index Copernicus** tarafından taranmaktadır.

Lycus Journal is indexed by **ASOS İndeks** and **Index Copernicus**

Aralık | December 2021 © All rights reserved

LYCUS DERGİSİ 2021 YILI HAKEM LİSTESİ*

Prof. Dr. Ahmet Tolga TEK	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı SARAÇOĞLU	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşegül AYKURT	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Bedia Yelda UÇKAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Elif ÖZER	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Fahriye BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Nilay ÇORAĞAN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Suat ATEŞLİER	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Selçuk ŞENER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın ERÖN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Esengül AKINCI-ÖZTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KÖKER	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem ACARA-ESER	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Murat AYDAŞ	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Namık KILIÇ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Öncü BAŞOĞLAN-AVŞAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Şükrü ÖZÜDOĞRU	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Evin CANER	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Şehrigül YEŞİL	Işık Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Umay OĞUZHANOĞLU-AKAY	Pamukkale Üniversitesi

* Bu liste Lycus Dergisi'nin 2021 yılındaki sayılarında "yayımlanabilir" veya "yayımlanamaz" nitelikte bulunan makalelere değerli katkılarıyla görüş bildiren hakemleri içermektedir. Nitelikli yazıların dergimizde yer almasını ve okurla buluşmasını sağlayan bütün hakemlerimize şükranlarımızı sunarız.

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

•Sayı/Issue 4

•Aralık/December 2021

ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Aytekin Büyüközer – Zeliha Gider Büyüközer – Zafer Korkmaz – Deniz Sevmen

- Stratonikeia Territoriumundan Bir Yerleşim: Koranza
Geç Tunç Çağı'ndan Roma İmparatorluk Dönemi'ne Arkeolojik ve Epigrafik Veriler
Işığında Yerleşimin Tarihsel Süreci 1
*A Settlement from the Stratonikeia Territorium: Koranza
Historical Background of Settlement in the Light of Archaeological and Epigraphic Data
from the Late Bronze Age to the Roman Imperial Period*

Grazia Semeraro – A. Maria Valentina Aquilino

- Notes on Late Roman Unguentaria from Hierapolis in Phrygia (Turkey):
a Contribution to the Study of the Contents 57
Phrygia Hierapolis'nden Geç Roma Unguentariumları Üzerine Notlar: İçerik İncelemesine Bir Katkı

Murat Cura

- Grammichele Şehir Müzesi'ndeki Pithosların Koruma ve Onarım Çalışmaları 75
Conservation and Restoration Studies of Pithoi in the Grammichele Museo Civico

Fahriye Bayram

- Haç Kültü ve Tao Klarjeti Bölgesinde Haç Betimlemeleri 89
The Cult of the Cross and Cross Depictions in Tao Klarjeti

KAZI ve ARAŞTIRMALAR/EXCAVATIONS AND SURVEYS

Oğuz Koçyiğit

- Aşağı Aisepos Vadisi'nde (Gönen) Bizans Dönemi Kültür Varlıkları 163
Byzantine Cultural Heritage in Lower Aisepos (Gönen) Valley

DERLEME/REVIEW ARTICLE

Francesco D'Andria

- Magna Graecia Arkeolojisi (Güney İtalya) 193
Archeologia della Magna Grecia (Italia meridionale) 215

LYCUS DERGİSİ'NİN AMACI, KAPSAMI VE YAYIN POLİTİKASI

Amaç

Lycus Dergisi, her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan, bilimsel ve hakemli bir e-dergidir. Lycus Dergisi; başta Anadolu Arkeolojisi, Antik Dönem Tarihi Coğrafyası, Prehistorya, Protohistorya, Önasya ve Klasik Arkeoloji, Müzecilik, Eskiçağ Tarihi, Epigrafi, Nümizmatik, Antropoloji, Arkeometri, Koruma-Onarım, Mimarlık Tarihi gibi alanların konularını kapsayan, disiplinler arası çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Kapsam

Lycus Dergisi, Anadolu Arkeolojisi, Tarihi Coğrafyası olmak üzere Prehistorik Dönem'den başlayarak, günümüze kadar olan kültür mirası, buluntular, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçları, restorasyon, konservasyon, müzecilik, antropoloji, epigrafi, etno-arkeoloji gibi bilimsel çalışmaları kapsar. Bunların dışında ilk defa yapılan tespitler, uygulamalar ve analiz çalışmalarının yer aldığı yazıları içerir.

Yayın Politikası

- Lycus Dergisi, Haziran ve Aralık ayı olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır. Hakem değerlendirme sürecinden olumlu görüş alan makaleler, yıllık yayın için belirlenen hedefi aşması durumunda bir sonraki sayıda yayımlanması amacıyla havuzda bekletilir. Makalelerdeki öncelik, yazar tarafından çalışmanın gönderildiği tarih ve makale niteliği göz önüne alınarak belirlenir.
- Lycus Dergisi'ne gönderilen çalışmaların daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayın organının değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayımlanmak üzere gönderilen çalışma, yazarın tezinden (lisans/yüksek lisans/doktora) üretilmişse veya bilimsel bir kongre/toplantıda sunulmuşsa bunun başlığa konulacak dipnot ile açıklanması gereklidir. Bu çalışma, yayın kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde tarih ve yer bildirmek şartı ile kabul edilebilir.
- Başvurunun yapılmasından, yazının yayımlanma aşamasına kadar geçen süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda (<https://dergipark.org.tr/lycus>) gerçekleşir. Herhangi bir yazının elektronik sisteme eklenmesi, çalışmanın yayımlanması için başvuru olarak kabul edilir ve değerlendirme süreci başlar. Yazarlar yayımlanmak üzere gönderdikleri çalışmaların yayın haklarını, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü bünyesindeki Lycus Dergisi'ne devretmiş olurlar. Lycus Dergisi'nde yayımlanan çalışmaların telif hakkı dergiye ait olup referans gösterilmeden aktarılamaz, çoğaltılamaz ve dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayımlanamaz. Yayımlanan çalışmalar için yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Lycus Dergisi'nde yayımlanmış yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir bilimsel, etik ve hukuki sorumluluk, yazar/yazarlara aittir. Bu hususta Dergi, herhangi bir hükümlülük kabul etmez.
- Dergiye gönderilen yazıların dergi kurallarına göre düzenlenmiş olması gereklidir. Yayın alt komisyonu, yazım kurallarına uymayan yazıları yayımlamama veya düzeltmek üzere yazar/yazarlara iade etme yetkisine sahiptir. Lycus Dergisi'nde yayımlanacak makalelerin yazarlarının TELİF HAKKI DEVRİ FORMU'nu eksiksiz doldurarak, ıslak imza ile adresimize göndermeleri gerekmektedir. Çalışma Dergi'ye gönderildikten sonra, hiçbir aşamada, Telif Hakkı Devri Formu'nda belirtilen yazar adları ve sıralaması dışında yazar adı eklenemez, silinemez ve sıralamada değişiklik yapılamaz.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler World ortamında, Times New Roman harf karakteri kullanılarak yazılmış olmalıdır. Yunanca alıntılar dışında tüm metin tek yazı karakteri ile oluşturulmalıdır.
2. Metin 11 punto; özet, dipnot, katalog 9 punto; kaynakça 10 punto olmalı, tek satır aralıkla yazılmalıdır.
3. A4 boyutundaki yazılarda, sayfanın solundan ve üstünden 3 cm, sağından ve altından 2 cm boşluk bırakılmalıdır.
4. Ana başlık metnin yazıldığı dilde, 11 punto, düz ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır. Yabancı dildeki başlık, ana başlığın bir alt satırında, 12 punto, italik ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır.
5. Başlık altında, ortalanarak yazar/yazarların isimleri, 10 punto ve koyu yazılmalıdır. Yazar isimleri yıldızlı dipnot (*) ile dipnotta gösterilmeli, dipnotta ise yazarın akademik unvanı, çalıştığı kurumun adı, adresi ve e-posta adresi ile ORCID numaraları belirtilmelidir.
6. Yazar isimlerinin altında, 200 kelimeyi aşmayacak şekilde, ancak en az 150 kelimelik özet yazılmalıdır. Özetle çalışmanın amacı, içerik ve sonuçları hakkında kısa ve açıklayıcı bilgiler bulunmalıdır. Özeteğin altında en az 4, en fazla 6 kelimededen oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Yabancı dildeki çalışmalarda metnin kaleme alındığı dilde ve Türkçe özet, Türkçe yazılmış çalışmalarda ise metin dilinde ve İngilizce özet yer almalıdır.
7. Dipnotlar sayfanın altında verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
8. Metin içerisindeki alt başlıklarda kelimelerin ilk harfi büyük, diğer harfleri küçük olmak üzere 11 punto olmalı ve koyu yazılmalıdır.
9. Çalışmanın tamamı, özet, kaynakça ve figürler ile birlikte 20 sayfayı geçmemeli, sağ alt köşeye sayfa numarası eklenmelidir. Bu sınırlamayı aşan çalışmalarda, editörlerin takdir hakkı göz önüne alınacaktır.
10. Makalede kullanılacak fotoğraf, resim, çizim ve harita gibi görsel verilerde "Fig." kısaltması kullanılmalı, numaralandırmada süreklilik gözetilmelidir. Metnin içinde kullanılan "Fig." ibaresi parantez içerisinde yer almalıdır. İki'den fazla figür belirtiliyorsa, iki rakam arasına boşluksuz tire (Fig. 2-4) konulmalıdır. Figür çözünürlükleri 300 dpi'den aşağı olmamalı ve JPEG formatında gönderilmelidir. Figürlerin listesi metnin sonunda, kaynakça bölümünün öncesinde yer almalıdır.
11. Kaynakça, makalenin sonunda bulunmalıdır. Kaynakçanın devamında, varsa figürler yer alır.
12. Makaleler, editörlerin önerileri doğrultusunda seçilen çift taraflı-kör hakemlik (gerektiğinde 3. hakeme gönderilebilir) ilkesine uygun olarak değerlendirilmektedir. Yazarın kimliğinden bağımsız olarak değerlendirilen yazılar için hakemlerin gerekli gördüğü düzeltme ve görüşler yazara iletilir. Yazım kurallarına uygun olmayan makaleler ise işleme konulmadan, yazarına iade edilecektir. Yazar, hakemlerden gelecek değişiklik, düzeltme ve ilaveleri yapmayı taahhüt etmiş sayılır.
13. Yayımlanan yazıların bilimsel sorumluluğu yazar/yazarlara aittir. Bu çalışmalar doğrudan ya da dolaylı olarak Lycus Dergisi'nin görüşü niteliği taşımaz.
14. Dipnot kaynakları aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;
Tek Yazarlı Kaynak Gösterme: İnan 1987, 121.
İki Yazarlı Kaynak Gösterme: Şimşek – Duman 2007, 75.
İki'den fazla yazarı kaynak gösterme: Hobbs v.d. 1998, 358.
Birden fazla kaynaktan yapılan alıntıyı gösterme: Kadioğlu 2006, 152; Ismaelli 2009, 25.
Birden fazla soy ismi taşıyan yazarı kaynak gösterme: Dönmez-Öztürk 2006, 95.
*Dipnotlarda sayfa numaraları verilirken, tam aralık verilmeli (İnan 1987, 121-125), "vd., vdd." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.

15. Kaynakça aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;

• Kitap kaynak gösterme:

Bailey 1980

D. M. Bailey, *Roman Lamps Made in Italy, A Catalogue of the Lamps in the British Museum II*, London, 1980.

Demirhan-Erdemir 2015

A. Demirhan Erdemir, *Prehistorik ve İlk Çağlarda Tıp*, İstanbul, 2015.

Humann v.d. 1898

C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.

• Çeviri Yapılmış Kitabı Kaynak Gösterme:

Deighton 2005

H. J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. H. Kökten-Ersoy, İstanbul, 2005.

Magie 2001

D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Çev. N. Başgelen – Ö. Çapar, İstanbul, 2001.

• Editörlü Kitapta Bölümü Kaynak Gösterme:

Atila – Gürler 2010

C. Atila – B. Gürler, “Bergama Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Cam Eserleri”, *Metropolis İonia II Yolların Kesildiği Yer Recep Meriç İçin Yazılar/The Land of the Crossroads Essays in Honour of Recep Meriç*, Ed. S. Aybek – A. K. Öz, İstanbul, 2010, 47-53.

• Makale Kaynak Gösterme:

Başaran 1990

S. Başaran, “1988 Yılı Enez Kazısı Çalışmaları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara, 1990, 107-123.

Kaya 2009

M. A. Kaya, “Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Dergisi* 49, Ankara, 2009, 195-234.

Murat 2003

L. Murat, “Ammihanta Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum* 4/2, 2003, 89-109.

Şimşek – Duman 2007

C. Şimşek – B. Duman, “Laodikeia'da Bulunan Ampullalar”, *Olba* XV, İstanbul, 2007, 73-101.

• Yayınlanmamış Tez Çalışmasını Kaynak Gösterme:

Söğüt 1998

B. Söğüt, *Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1998.

Erön 2007

A. Erön, *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007.

• Antik Dönem Metinlerini Kaynak Gösterme:

Antik döneme ait edebi bir metinden yapılan alıntılar, dipnot yerine metin içerisinde ve parantez içerisinde “Plinius (*nat.* V.105)”, “Strabon (XII.8.16)” verilmelidir. Metin ya da dipnot içerisinde kullanılan antik dildeki terimler ya da kısa cümleler italik olarak verilmelidir. Antik kaynaklar *Der Neue Pauly*'de verilen standartlara uygun olmalıdır.

16. Dipnot ve kaynakçada bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla eseri kullanılacaksa, yıldan sonra alfabenin başlangıç harfinden başlayarak küçük harf ekleyerek (Şimşek 2002a, 3; Şimşek 2002b, 231) numaralandırılmalıdır.

17. Başvurular <https://dergipark.org.tr/lycus> adresi üzerinden yapılmalıdır; bununla birlikte gerektiğinde lycus@pau.edu.tr e-posta adresinden de yapılabilir.

AIM, SCOPE AND PUBLICATION POLICY OF LYCUS JOURNAL

Aim

The Lycus Journal, published twice a year, in June and December, is a double blind peer-review scientific open-access e-journal. The Lycus Journal aims to publish interdisciplinary studies covering the areas such as Anatolian archaeology above all, ancient historical geography, prehistory, protohistory, Near Eastern and classical archaeology, museology, ancient history, epigraphy, numismatics, anthropology, archaeometry, conservation-restoration, architectural history.

Scope

The Lycus Journal covers scientific studies in Anatolian archaeology and historical geography from the prehistory through the present encompassing cultural properties, finds, results of archaeological excavations and surveys, restoration, conservation, museology, anthropology, epigraphy, and ethno-archaeology. In addition, articles covering first-time attestations, implementations and analyses are included.

Publication Policy

- Lycus Journal is an open-access journal published twice a year – in June and December. Manuscripts admitted through the peer review process may be kept in the pool for the next issue in case there is an excess number of articles for the concerned year. Priority is given according to the articles' submission dates and their quality.
- Manuscripts submitted to Lycus Journal must not be already published elsewhere and must not be in the process of evaluation by another publication. In case the manuscript submitted was derived from undergraduate, master's or doctoral dissertation of the author or it was already presented at a scientific congress/meeting this must be explicitly stated with a footnote inserted to the title. Such works may be accepted on the condition that place and date be stated if the publishing committee approves.
- The entire process from the submission to the publishing stage is carried out electronically (<https://dergipark.org.tr/lycus/>). Any manuscript uploaded to the electronic system is considered an application for publishing and the evaluation process starts. Thus, authors transfer the copyright of their work to the Lycus Journal published by the Institute of Archaeology of Pamukkale University. Copyright of studies published in the Lycus Journal belongs to Lycus Journal and they cannot be transferred or copied elsewhere without giving reference, or cannot be published elsewhere without getting prior written consent of the Journal administration. Authors are not charged any fees for publication and are not paid any royalty for their published studies.
- Any scientific, ethical or judicial liabilities possible to arise from articles published in the Lycus Journal belong to the author(s). The Journal does not accept any such liability.
- The manuscripts submitted to the Journal must be prepared in accordance with the Journal's guidelines. The publishing sub-committee is authorized not to publish or return for correction to the author(s) the manuscripts not conforming to the guidelines. All the authors of manuscripts admitted for publication must fill in the COPYRIGHT TRANSFER FORM and send us the wet-ink signature copy. After the manuscript is submitted to the Lycus Journal, the author names must be used as designated in the Copyright Transfer Form; they cannot be altered, changed in order or a new name inserted or one deleted.
- Lycus Journal checks the manuscripts against plagiarism using professional software. Any manuscripts with high rate will be duly rejected.

AUTHOR GUIDELINES

1. The manuscripts need to be submitted in MS Word using Times New Roman font. Apart from citations in Greek, the entire text needs to comprise a single font.
2. The main text must be 11 pt; abstract, footnotes and catalogues 9 pt; bibliography 10 pt in size and single line spacing.
3. The document needs to be arranged as A4 in size with margins of 3 cm from top and left and 2 cm from right and bottom.
4. The main title needs to be 11 pt, bold, centred, with initials of each word capitalized, in the language of the manuscript. The title in foreign language needs to be in the net line after the main title, 11 pt, bold, centred, with initials of each word capitalized, and all in italics.
5. The name(s) of the author(s) need to be 10 pt, bold and centred. The names need to be elaborated in a footnote marked with an (*). The footnote needs to state the academic title of the person, his/her affiliation's name and address, e-mail address and ORCID number.
6. After the author-name(s) must come the abstract, not less than 150 and not more than 200 words. The abstract needs to state the aim, scope and results of the study briefly. Under the abstract, the keywords– minimum four and maximum six – must be listed. Non-Turkish articles need to have abstract in the language of the article and Turkish; articles in Turkish need to provide abstracts in Turkish and English.
7. Footnotes need to be given at the bottom of each page and continue uninterruptedly from the beginning through the end.
8. Titles of sub-chapters need to be 11 pt in size, bold, and initials of each word capitalized.
9. The entire manuscript must not exceed 20 pages including abstracts, bibliography and plates/figures. Page numbers must be inserted in the centre at the bottom. Manuscripts exceeding these limits are subject to the decision of the editors.
10. Artwork such as photographs, illustrations, images and maps to be used in the manuscript need to be indicated as “Fig.” with continuous numbering. When they are referred to in the text they must be given within parentheses. When more than two consecutive figures are referred, they need to be joined with a dash without spaces (i.e. Figs. 2-4). The images must be submitted minimum 300 dpi and in JPEG format. Figure list must be also given at the end of the text before the bibliography.
11. The bibliography must be given at the end of the manuscript. It is followed by the figures/plates, if applicable.
12. Manuscripts are evaluated on the basis of double blind peer reviews proposed by the editors; in case necessary, a third blind peer review may be asked. Independent of the author's actual identity, revisions and opinions of the referees are forwarded to the author(s). Manuscripts not abiding by the guidelines will be returned without any processing. The author(s) is/are considered to have committed to do the revisions, changes and additions proposed by the referees.
13. Scientific liability of published articles rests on the author(s). These studies do not necessarily represent the opinion of the Lycus Journal directly or indirectly.
14. Footnote references must be prepared as follows:
Single author reference: İnan 1987, 121.
Two-author reference: Şimşek – Duman 2007, 75.
Multiple-author reference: Hobbs *et al.* 1998, 358.
Multiple source referencing: Kadioğlu 2006, 152; Ismaelli 2009, 25.
Author with multiple surnames: Dönmez-Öztürk 2006, 95.
N.B. References in the footnotes must have clearly designated page numbers; abbreviations such as “ff.” must not be used.
15. Bibliography must be prepared as follows:
 - Books:
Bailey 1980
D. M. Bailey, *Roman Lamps Made in Italy, A Catalogue of the Lamps in the British Museum II*, London, 1980.
Demirhan-Erdemir 2015
A. Demirhan Erdemir, *Prehistorik ve İlk Çağlarda Tıp*, İstanbul, 2015.
Humann v.d. 1898

C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.

• Translated works:

Deighton 2005

H. J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Transl. by H. Kökten-Ersoy, Istanbul, 2005.

Magie 2001

D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Transl. by N. Başgelen – Ö. Çapar, Istanbul, 2001.

• Referencing chapters in edited works:

Atila – Gürler 2010

C. Atila – B. Gürler, “Bergama Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Cam Eserleri”, *Metropolis İonia II Yolların Kesiştiği Yer Recep Meriç İçin Yazılar / The Land of the Crossroads Essays in Honour of Recep Meriç*, Eds. S. Aybek – A. K. Öz, Istanbul, 2010, 47-53.

• Articles in periodicals or periodic series:

Başaran 1990

S. Başaran, “1988 Yılı Enez Kazısı Çalışmaları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı*, vol. 2, Ankara, 1990, 107-123.

Kaya 2009

M. A. Kaya, “Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Dergisi* 49, Ankara, 2009, 195-234.

Murat 2003

L. Murat, “Ammihanta Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum* 4/2, 2003, 89-109.

Şimşek – Duman 2007

C. Şimşek – B. Duman, “Laodikeia'da Bulunan Ampullalar”, *Olba* XV, 2007, 73-101.

• Referencing unpublished dissertations:

Söğüt 1998

B. Söğüt, *Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Selçuk University, Institute of Social Sciences, unpublished PhD dissertation, Konya, 1998.

Erön 2007

A. Erön, *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*, Adnan Menderes University, Institute of Social Sciences, unpublished master's dissertation, Aydın, 2007.

• Referencing ancient sources:

Citations from ancient sources must be given within parentheses within the text – not in the footnote: (Pliny, *nat. his.* V.105), (Strabo, XII.8.16). Terms or short sentences in ancient languages cited within the text or footnotes must be given in italics. Ancient sources must be abbreviated according to the standards of *Der Neue Pauly*.

16. In case multiple sources of an author published in the same year are to be cited in the footnote or bibliography, they must be disambiguated by adding a small case letter in alphabetical order after the year (e.g. Şimşek 2002a, 3; Şimşek 2002b, 231).
17. Manuscripts must be submitted via <https://dergipark.org.tr/lycus>; yet, in case of difficulties, manuscript may be submitted to the lycus@pau.edu.tr e-mail address.

Magna Graecia Arkeolojisi (Güney İtalya)

Archeologia della Magna Grecia (Italia meridionale)

Francesco D'ANDRIA*

Özet

Makale, MÖ 8. yüzyılın ortalarından itibaren Euboea'dan gelen grupların Ischia adasında Pithekoussai kolonisini kurduğu zamanlarda Güney İtalya ve Sicilya kıyılarını etkileyen Yunan kolonizasyonunun genel özelliklerini ve sorunlarını sunmayı amaçlamaktadır. Elba Adası'nda çıkarılan demir minerallerinin bulunmasıyla bağlantılı olarak, Napoli Körfezi stratejik bölgesinde gelişen trafiği durdurmayı amaçlayan bu ilk yerleşimin karakteri kesinlikle ticari nitelikteydi. Daha sonra Kyme kolonisinde ve Metaponto, Sibari, Crotone gibi diğer kentlerde de anakaranın verimli düzlüklerinde kurulan yerleşim yerleri ağırlıklı olarak tarımsal bir karaktere sahipti. Tartışılan konular üç ana temaya ayrılmıştır: "kolonileşme öncesi" diye adlandırılan, poleis ve arazi kullanım dinamikleri, Hellen toplulukları ve çok renkli Güney İtalya'nın yerli toplulukları arasındaki değişim ve etkileşim ilişkisi.

Anahtar Kelimeler: *Magna Graeca, Megale Hellas, Büyük Kolonizasyon, Kolonizasyon öncesi.*

Abstract

The article presents the general characteristics, together with the associated issues, of the Greek colonisation that affected the coasts of southern Italy and Sicily from the mid 8th century BC, when settlers from Euboea founded the colony of Pithekoussai on the island of Ischia. This first settlement was decidedly commercial in nature, its objective being to control the traffic that was developing in the strategic area of the Gulf of Naples, linked to the supply of iron ore from the island of Elba. Subsequently, as in the colony of Cuma and then in other cities such as Metapontion, Sybaris and Kroton, all founded on the mainland in flat, fertile areas, the settlements were mainly agricultural. The article examines three main themes: the so-called "pre-colonisation"; the poleis and the dynamics of exploitation of the territory; and the relationship of exchange and interaction between the Hellenic communities and the variegated world of the indigenous communities of southern Italy.

Keywords: *Magna Graeca, Megale Hellas, Great Colonization, Pre-colonization.*

* Ord. Prof. Dr., Salento Üniversitesi Lecce/İTALYA.

0000-0001-8122-6324 | francesco.dandria@unisalento.it

Giriş

Magna Graecia (*Megale Hellas*) terimi ile antik yazarlar, Campania, Calabria, Basilicata ve Puglia bölgelerini içeren Güney İtalya topraklarını belirtmişlerdir. MÖ 8. yüzyılın ortalarından itibaren Napoli Körfezi'nin stratejik kontrolünü sağlayan Ischia (*Pithekoussai*) adasında, Euboea'dan gelen kişiler tarafından ilk emporium yerleşimi kuruldu. Yunanistan'ın çeşitli kentlerinden, Akhaia bölgesinden Korinth gibi, Küçük Asya'dan Phokaea ve Kolofon'dan ve son olarak da Sparta'dan gelen, işlemek için arazi arayan bireylerin keşif gezilerinin ardından, kıyılarda başka Hellen kolonileri kuruldu, MÖ 8. yüzyılın sonunda en batıda Taranto kenti kuruldu (Fig. 1).

Fig. 1. Antik kolonilerin ve yerli önemli arkeolojik alanların adlarının yer aldığı Magna Graecia haritası

Carta della Magna Grecia con i nomi delle antiche colonie e dei principali siti archeologici indigeni

Son yıllarda, Eski Eserler Denetim Ofisi, Müzeler, Üniversiteler ve dünyanın her yerinden gelen Araştırma Enstitüleri (Roma yabancı arkeoloji araştırma enstitülerinin en yoğun olduğu kenttir) arasındaki geniş uluslararası işbirliği sayesinde, yüzyıllar boyunca Yunanlılarla çok karmaşık ticari ve kültürel ilişkilere sahip olan farklı yerleşim birimleri ve nüfuslarıyla iç bölgeleri ve Adriyatik Denizi'nin kıyılarını kontrol eden koloniler ve çok renkli yerli halklar hakkında derinlemesine bilgi edinmemizi sağlayan kazılar ve bilimlararası araştırmalar geliştirilmiştir. 1961 yılından beri merkezi Taranto'da bulunan Magna Graecia Araştırmaları Enstitüsü, her yıl Yunan kolonizasyonu olgusundan etkilenen Güney İtalya topraklarının tarihine ve arkeolojisine adanmış sempozyumlar düzenlemekte ve ardından bu geleneksel çalışma toplantılarının sonuçları Bildiri Kitabı ile yayımlanmaktadır¹. Taranto'da düzenlenen sempozyumlara başta Ord. Prof. Dr.

¹ Bu sempozyum, 2020 yılında Covid-19 salgını nedeniyle kesintiye uğramıştır.

Ekrem Akurgal, ardından daha genç nesilden Prof. Dr. Güven Bakır ve Prof. Dr. Orhan Bingöl olmak üzere çok sayıda Türk arkeolog katıldı; Akurgal, Magna Graecia Konferansları'nın bir benzerinin, Anadolu'da gerçekleştirilen araştırma sonuçlarının sunulacağı, Kazı Sonuçları Toplantısı'nın yıllık olarak düzenlenmesini bizzat Türk makamlarına önermiştir ve bu faaliyet İstanbul'da 1979 yılında başlatılmıştır.

İtalya'daki Yunan kolonileriyle ilgili geniş kapsamlı araştırma faaliyetleri, Magna Graecia hakkındaki bilgilerimizi tamamen yeni terimlerle ortaya koyan, özellikle üç ana konu etrafında gelişmiştir.

Birinci konu: "Kolonileşme öncesi"

Oldukça genel olan "kolonileşme öncesi" terimi, MÖ 8. yüzyılın ortalarından itibaren kolonilerin kuruluşundan önce, Yunanlılar tarafından Batı bilgisinin farklı şekillerde uygulanabileceği çalışmalara atıfta bulunmaktadır. Homeros şiirleri ve genel olarak antik tarih yazımı, bu gidiş gelişlerin çok daha eski olduğunu ve Miken uygarlığının MÖ 2. binyıldaki gelişme dönemine kadar uzandığını göstermektedir. *Nostoi* geleneği (Troya savaşına katılan kahramanların anavatanlarına dönüşü) ve örneğin Kalkhas, Podaleirios, Diomedes kahramanların kültü, Güney İtalya'da Bronz Çağı'nda gelişen yerel halkların yerleşim yerlerinin gerçeklikle bağlantılı en eski kültürel katmanlarına atıfta bulunur. Bu dönemde Peloponnesos ve Ege adalarından (Rodos) gelen Miken denizcileri, metal ve hammadde arayışıyla batı denizlerine kadar gittiler, İtalya kıyılarına, Sicilya ve Tiren Denizi adalarına yerleşmiş yerli halkla temasa geçtiler. Bu yerleşim yerlerinin sistematik olarak araştırılması ve kazılması, Yunanistan'ın büyük kent medeniyetlerinden gelenlerle, Miken uygarlığının MÖ 2. binyılında çöküşüyle birlikte kesilene kadar ivme kazanan, tepelerde sur duvarlarıyla çevrili kulübelerden oluşan köyler ve halklarıyla ilgili yeni veriler sağlamıştır.

Fig. 2.
Roca (Lecce).
Bronz
Dönemi
yerleşiminin
havadan
görünümü

Roca (Lecce).
Veduta aerea
dell'abitato
dell'età del
Bronzo

Özellikle, Adriyatik denizindeki bölgelerde, MÖ 14. ve 12. yüzyıllar arasında Miken varlığının zengin tanıklıkları gün ışığına çıktı: Puglia kıyıları boyunca, Trani, Brindisi, Otranto ve Leuca'da. Bu bağlamda, en olağandışı keşif, Otranto'nun kuzeyinde yer alan ve MÖ 2. binli yıllarda çeşitli yerleşimlerin mevcut olduğu güçlü surlarla çevrili bir sahil yerleşimi olan Roca'dır (Fig. 2). Yunanistan'dan ithal edilen Miken vazolarının istisnai zenginliği, yerel hakla bir arada yaşayan bir Miken tüccarları topluluğuna işaret ediyor.

Kült uygulamalarındaki bazı özellikler Girit ile bağlantıları belgeliyor ve Salento yarımadasına geçişi Minos'un yoldaşlarının liderlik ettiği Giritli topluluğa bağlayan Herodotos'un (*Hist.*, VII, 170) ifadesi tanıklık ediyor. Bu sitelerdeki ithal Miken keramikleri benzerlerini, karşı kıyıda Epirus'ta bulur, bu buluntular Otranto Kanalı bölgesinde kuzey Adriyatik bölgesini Yunanistan'a bağlayan ticaret yollarının buluşma noktalarından birini tespit etmemizi sağlıyor. Antik dünyada çok talep gören büyü ve tedavi edici nitelikleri nedeniyle aranan metaller ve Baltık kehribarı gibi değerli mallar kara yollarından geçerek Orta-Kuzey Avrupa'dan geliyordu. Nitekim Orta Avrupa'dan gelen güneş betimli altın diskler Roca'da bulundu (Fig. 3).

Miken ithalatı açısından zengin diğer yerleşim yerleri, Metaponto'nun iç kısmındaki tepelerde keşfedilmiştir; bunlar arasında, antik çağda çok sayıda suyunu takip ederek kolayca ulaşılabilen, denize kadar uzanan geniş ovayı kontrol etmenin mümkün olduğu bir tepe olan Termitito sitesi öne çıkmaktadır. Antik Lucania'nın tepelerinden (günümüzde bu bölge için, Bizans adı olan Basilicata kullanılmaktadır) sahil şeridi Taranto ve Salento kıyıları boyunca Leuca burnuna (Yunanca *leukos*, beyaz, parlak anlamındadır) kadar devam etmektedir; İtalya'nın beyaz kireçtaşı kayalarını eski denizciler için referans noktası olarak gösteren bir yer adı söz konusudur. Termitito'da Miken IIIB2 ve Miken IIIC (MÖ 13.-12. yüzyıllar) keramiklerinin varlığı, yerli malzemelere kıyasla çok yüksek bir orandadır ve bu durum aynı dönemin diğer yerleşimleriyle karşılaştırıldığında oldukça istisnai görünmektedir. Termitito için de, Bronz Çağı'nın çarksız üretilen impasto keramiklerinin ve saz damlı ahşap kulübelere bağlandığı yerli köyünün yanına yerleşmiş küçük bir Miken tüccar topluluğunun olduğu varsayılmıştır.

Calabria'daki Miken varlığı Renato Peroni'nin Broglio di Trebisacce'de yaptığı kazılardaki buluntularla kanıtlanmıştır. Sibari ovasına hâkim tepenin yukarısında, Geç Bronz Çağı (MÖ 1300-1150) ve Son Bronz Çağı'na (MÖ 1150-900) tarihlenen bir köyün kalıntıları kazılmıştır, burada Miken keramiği Küçük Asya'dan ithal olduğu varsayılan çark üretimi gri hamurlu kaplarla birlikte. Bu buluntular, Crati ve Esaro nehirlerinin vadilerinden İyon Denizi'ni Tiren Denizi'ne birleştiren kıstak bağlantılar sisteminde bu bölgenin en eski antik dönemlerden itibaren oynadığı stratejik rolü vurgulamaktadır.

Tiren Bölgesi'ndeki Miken varlığı, Akdeniz'de Ege'yi batı bölgelerine bağlayan navigasyon yollarının kesiştiği yerlerden biri olan Napoli Körfezi'nde yoğunlaşmıştır. Procida ve Ischia adaları arasında bir tür doğal köprü oluşturan küçük Vivara

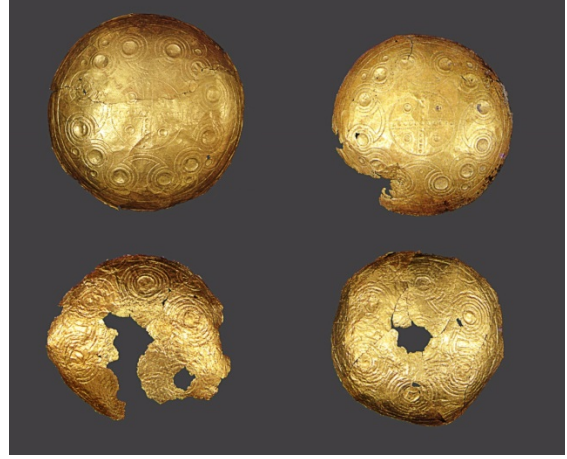

Fig. 3. Roca (Lecce). Güneş döngüsüyle ilgili betimlemeleri taşıyan Geç Tunç Çağı'na (MÖ 11. yüzyıl) tarihlenen altın diskler

Roca (Lecce). I dischi aurei del Bronzo Finale (XI sec. a.C.), con rappresentazioni legate al ciclo solare

adasındaki, MÖ 13. yüzyıl Miken varlığı, değerli eşyaların yanı sıra gıda maddelerinin dolaşımında ve ticaretinde kullanılan Ege menşeli büyük kaplar ve süslü çanak çömleklerle kanıtlanmıştır. Yunanistan'dan gelen insanların Tiren Denizi'ndeki varlığının oldukça yoğun olduğu ve daha da batıya gittikleri, Sardunya adasının başkenti Cagliari yakınlarındaki Miken çanak çömleği keşifleriyle doğrulanmıştır. Ayrıca bu alanda Ege denizciliğinin çıkarları, esas olarak Toskana'nın önemli maden kaynaklarının araştırılması ve kullanılmasıyla bağlantılıdır. İngiliz arkeologların "Karanlık Çağ" olarak adlandırdıkları sonraki yüzyıllar boyunca, bu temasların sıklığı azalmış gibi görünüyor: ithal ürünlerin arkeolojik belgeleri neredeyse yok olma eğilimindeyken, yerleşim yerlerinde bazen dramatik ve şiddetli bir kesinti karşımıza çıkmaktadır.

MÖ 8. yüzyılın "tarihi kolonizasyonuna" daha yakın bir dönemde Miken varlığının görüldüğü aynı bölgelerde gelişen yeni temasların belgelerinin tespit edilmesi olasılığı tekrar başlamıştır. Bu nedenle, ilişkilerdeki uzun kriz döneminde bile, küçük izlerin hayatta kalması ve bu ilişkilerin hafızasının korunması muhtemeldir.

Yunanistan'a en yakın yer olan Otranto kazılarındaki buluntuların, MÖ 9. yüzyılın sonlarından itibaren Hellen varlığının erken bir başlangıcına işaret etmesi önemlidir (Fig. 4): Korinth, Euboea ve Kikladdardan ithal edilen objeler, Orta Geometrik II (MÖ 800-750) ve Geç Geometrik (MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısı) dönemlerinde artan miktarlarda, şarap kullanımı ve aristokrat uygulaması sempozyumlarla bağlantılı keramiklerden gıda taşımak için kullanılan kaplara kadar geniş bir tipolojik yayı kapsamaktadır. Bu eserlerin kökeni hakkındaki veriler, Epiros ve İlliria Bölgesi'nde (Kuzeybatı Yunanistan ve Arnavutluk) ortaya çıkanlarla benzerlik göstermektedir ve Salento yarımadası boyunca Yunan, İtalyan ve Balkan dünyasını birleştiren geçitlerin önemini vurgular.

Fig. 4. Otranto. İspanyol Dönemi'ne ait yerleşim, surlar ve kalenin havadan görünümü (16. yüzyıl)

Otranto. Veduta aerea dell'insediamento, mura e castello del periodo spagnolo (XVI sec.)

Yerleşim yerlerinin kazılarını topografik yüzey araştırmalarıyla birleştiren bu çalışmalar sayesinde, yoğun demografik büyüme, hareketlilik ve halklar arası değiş tokuşun damgasını vurduğu bir dönem olan MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında olağanüstü genişleme gösteren karmaşık bir yerleşim sistemini saptamak mümkün

olmuştur. Irad Malkin², bu bölgenin ve özellikle Otranto'nun Akdeniz kültürel iletişim ağındaki önemini vurgulamıştır: “*The implications of the new finds at Otranto signify, in my view, nothing less than a revolutionary approach to the early history of Greek exploration and colonisation in the West. Moreover, the implied contacts, which, from a hindsight perspective appear as proto-colonial, further counter-balance the view that sees Greek colonisation in Italy mainly as dominated by Pithekoussai*”. Tarihçi, MÖ 9. ve 8. yüzyıllarda bu bölgede gelişen denizcilik ve ticari ilişkileri, Odysseus'un efsanevi figürüne ve Ulysses adının italik bağlamda oluştuğu varsayımına bağlamaktadır.

Ayrıca Lucania'da Bradano ve Sinni nehirleri arasındaki vadilere hâkim olan ilk tepelerde yapılan kazılarda, “kolonizasyon öncesi” düzenli gidiş gelişler teması yeniden karşımıza çıkar. Termitito'nun Bronz Çağı yerleşiminden çok uzak olmayan bir yerde, Incoronata yerleşiminde, Halikarnassoslu Dionysios'un (1, II, 2-4; 12,1) mitolojik kökenlerini anlattığı Oenotria halkı yaşıyordu: “Hellenler arasında ilk sırada Arkadialılar, Troya Savaşı'ndan 17 nesil önce doğan Lykaon'nun oğlu Oenotrus liderliğinde Adriyatik'i geçtikten sonra İtalya'ya yerleşti ... İtalya'nın batı bölgelerini yıkayan diğer denize ulaştı. Bu, kıyılarda yaşayan Ausoniler tarafından Ausonia olarak adlandırılır; ... ve kadim insanların olağan yerleşim biçimine göre, tepelerin üstüne birbirine yakın küçük yerleşim merkezleri kurulmuştur. Ve geniş olan işgal altındaki bölgeye Oenotria adı verildi ve hüküm sürdüğü tüm halkları Oenotria'lı yaptı”. Incoronata sitesi, Basento nehrinin aşağı kısmında bulunan bir tepede yer almaktadır, MÖ 8. yüzyıl ortalarında Yunanlılarla ilk temaslar, Korinth üslubunda Orta Geometrik Dönem'e tarihlenen bir kupanın bulunmasıyla kanıtlanmıştır. Piero Orlandini'nin yönettiği kazılar, yerli halklara ait bir merkez olduğunu göstermiştir. Üst kısmında ise MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında Yunan unsurunun yaygın olduğu, belki de çukurların içinde bulunan keramik birikintilerinin işaret ettiği gibi kült niteliği taşıyan bir yerleşim alanı yer almaktadır; hızlı torna tezgâhında üretilmiş kapların üzerinde, oryantizan üslubun karakteristik süslemeleri hatta figüratif bezemeler de görülmektedir (Fig. 5, 6).

Kare planlı mekânlarda Korinth, İonia ve Doğu Akdeniz'in farklı yerlerinden çok sayıda ticaret amphorası bulunmuştur. Incoronata'nın büyük kapları yerel atölyelerin ürünleridir ve bezeme olarak Küçük Asya ile Ege adalarınınkine yakın süsleme modülleri yer almaktadır: ayrıca topografik nedenlerle bu yerleşim yakındaki, Lydia Kralı Giges tarafından darmaduman edilen anavatanlarından kaçarak gelen Yunan kolonisi tarafından MÖ 7. yüzyıl başlarında kurulan Siris ile bağlantılıdır. Siris tarafından kontrol edilen territoriumda, yerli halkların kalıcı olarak yerleştiği *mesogaia* (iç bölgeler) merkezleriyle temas halinde olan ve ticari ilişkiler geliştiren yerleşimler ortaya çıkmış olmalıdır. Incoronata yerleşiminde bu gelişme süreci, konut yapılarında yangın ve şiddetli yıkım izlerinin görüldüğü MÖ 7. yüzyılın üçüncü çeyreğinde aniden durmuştur.

Akhaların kurduğu Metaponto kolonisinin yakındaki kıyılardaki yükselişi, olasılıkla Siris'in territoriumu ve iç bölgelere doğru nüfuz yollarını kontrol etme idealinin sönmesine neden olmuştur. Son yıllarda, Tiren Bölgesi'nde de koloni yerleşimlerinin ilk evreleri için büyük önem taşıyan yeni keşifler yapıldı. Napoli Körfezi'ni kontrol etmek için ayrıcalıklı bir konumda bulunan Ischia adasında, Giorgio Buchner'in 1950'lerde başlattığı kazılar, kentin yapılarını ve Batı'daki en eski Yunan kolonisi olan Pithekoussai ile ilgili nekropolisi gün ışığına çıkardı (Fig. 7).

² Malkin 1998, 6.

Fig. 5. L'Incoronata (Metaponto). Bellerophon ve Khimera betimli Oryantalizan Dönem'e tarihlenen dinos (MÖ 7. yüzyıl)

L'Incoronata (Metaponto). *Dinos* orientalizzante di produzione locale con Bellerofonte e la Chimera (VII sec. a.C.)

Fig. 6. L'Incoronata (Metaponto). Oryantalizan Dönem'e tarihlenen küresel gövdeli krater (MÖ 7. yüzyıl)

L'Incoronata (Metaponto). Cratere panciuto orientalizzante (VII sec. a.C.)

Fig. 7. Ischia (Pithekoussai). Monte Vico akropolisi ve Napoli Körfezi'ne açılan liman girişi
Ischia (Pithecusa). L'acropoli di Monte Vico e l'insenatura portuale che si apre nel Golfo di Napoli

Kyme'nın yerli mezarlarında ve Etruria Vei'deki Villanova mezarlarında, MÖ 8. yüzyılın ilk yarısından itibaren Yunan objeleri bulunmuştu, ancak yüzyılın ortalarında, *Pithekoussai*'in Euboelı kolonistler tarafından kurulması, Yunan ve İtalyan dünyası arasındaki ilişkilerin türünde radikal bir değişim anını temsil etmektedir. Metalürjik kaynak arayışı, Euboelıları Tiren Denizi'nin kuzey bölgelerine doğru yönlendirmiştir ve Akdeniz'in iki uç bölgesini sadece Messina Boęazu'ndaki güzergâh aracılığıyla değil, aynı zamanda Tiren kıyılarından Sibari ovasına geçen kıstak yolu boyunca da birbirine bağlayan bir ticaret alışveriş ağı oluşturulmuştur. Paola Zancani Montuoro'nun Francavilla Marittima Oenotria nekropolisinde yaptığı keşifler, Fenike bronz kupası (MÖ 8. yüzyılın ilk yarısı) veya aynı türden Kuzey Suriye mühürleri gibi hatırı sayılır değere sahip doğu kökenli objelerin ve Etrüsk bölgesinde ve *Pithekoussai*'da bulunanlarla birlikte varlığını kanıtıyor (Fig. 8). Bunlar, Akdeniz ile Kuzey Suriye'nin uçsuz bucaksız hinterlandı arasındaki ticari ilişkilerin süzgeci olan, Euboelıların kurduğu Orontes'in ağzındaki Al Mina emporionuyla ortak bir kökene atıfta bulunan unsurlardır. Euboea'nın yanı sıra, doğu unsurunun da bu ticarete kesin bir etkiye sahip olduğu, yalnızca Fenike çanak çömlekleriyle değil, aynı zamanda Giovanni Garbini tarafından Pithekousai'n Levanten ticari amphoralarında tanınan ve okunan Aramice yazıtların varlığıyla da kanıtlanmıştır.

Fig. 8. Francavilla Marittima (Calabria). Bronz Fenike kupası (MÖ 8. Yüzyılın ilk yarısı)

Francavilla Marittima (Calabria). Coppa fenicia in bronzo (prima metà VIII sec. a.C.)

İki liman girişine hâkim olan Monte Vico akropolisi çevresindeki kazılarda tespit edilen demirli cüruf içeren atıkların, ergime kalıntılarının mineralojik analizleri Elba adasından geldiğini ortaya çıkarmıştır (Fig. 9). *Pithekoussai*'da bronz atölyelerinin de kurulduğu, tamamlanmamış ve kusurlu olduğu için atılmış bir fibulanın bulunmasıyla kanıtlanmıştır. Başka bir mekânın tabanında 8.79 gramlık bronz bir ağırlık bulundu, bu da Euboea staterinin ağırlığına tam olarak karşılık gelmektedir, bu buluntu adada değerli metallerinin işlendiği kuyumcu atölyelerinin mevcudiyetine işaret etmektedir.

Fig. 9. Ischia (Pithekoussai), Mazzola bölgesi. Geç Geometrik Dönemi'ne tarihlenen konutlar; IV. yapıda bir metal işleme atölyesi tespit edildi

Ischia (Pithecosa), località Mazzola. Abitazioni del Tardo Geometrico; nella struttura IV è stata identificata un'officina per la lavorazione dei metalli

Ischia'daki belgelenmiş faaliyetler, çömlekçi atölyelerine de uzanıyor; nekropolisteki kazılar sonucunda, orijinal yüzeyin sadece küçük bir bölümü gün ışığına çıkartıldı, ancak bu keşfin sonuçları, kısmi de olsa, buluntuların zenginliği ve çeşitliliği açısından istisnai niteliktedir. Özellikle keramikler, daha şematik Korinth taklidi üretimlerin yanı sıra, büyük vazolarda "hayat ağacının" kenarlarına arma gibi yerleştirilmiş koçların görüldüğü oryantal etkili, Euboea'nın Geç Geometrik bezeme motiflerinde ve ikonografilerinde üretimler yapan son derece yetenekli yerel işçiliğin özelliklerini vurgulamaktadır. Bu kraterlerden birinde, bu dönemin benzersiz bir örneği olarak çömlekçinin imzasının bulunması, Pithekousai toplumunda zanaatkarın edindiği özel rolü de göstermektedir. Bu çömlekçi atölyelerinin yakındaki Lazio ve Campania Bölgesine de uzanan etkisi, Ischia buluntularındaki yerel olarak üretilen tüm malzemelerin yeniden incelenmesiyle Pithekousai ile bağlantılı üslup bileşeni giderek daha iyi bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Fig. 10, 11).

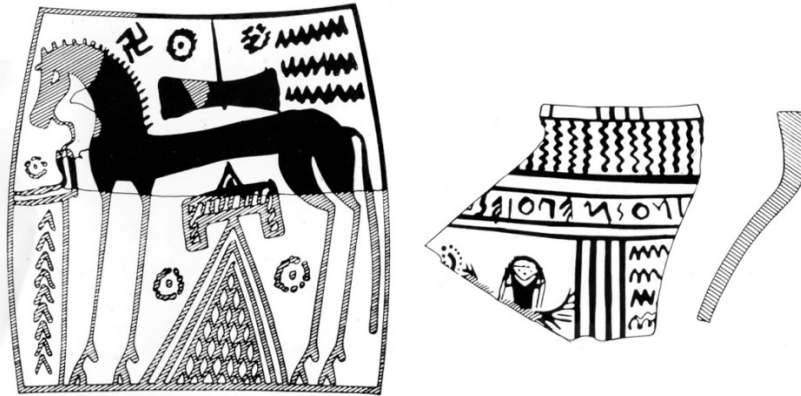

Fig. 10. Ischia (Pithekoussai). Euboea etkilerine sahip yerel üretim figürlü keramikler; sağda, fırınlamadan önce yazılmış çömlekçinin imzasını taşıyan Geç Geometrik Dönemi'ne tarihlenen krater: ...inos me epoiese (... inos beni yaptı)

Ischia (Pithecosa). Ceramica figurata di produzione locale con influssi euboici; a destra, cratere tardo-geometrico, con firma del vasaio, dipinta prima della cottura: ...inos me epoiese (...inos mi ha fatto)

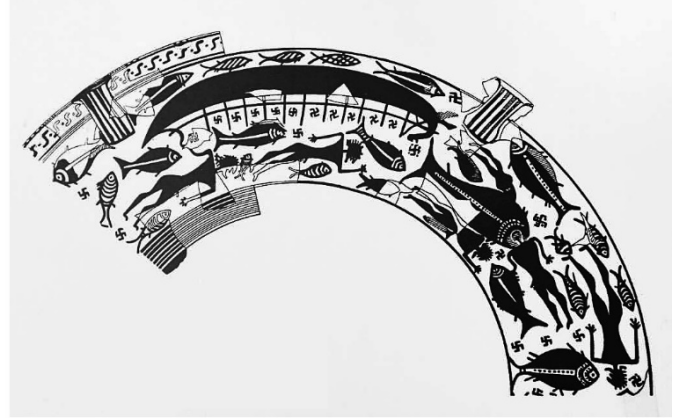

Fig. 11. Ischia (Pithekoussai).

Homeros'un Odysseia hikâyesindeki gibi, bir geminin batışı sahnesi betimli yerel üretim Geç Geometrik Dönem'e tarihlenen krater

Ischia (Pithecusa). Cratere tardo-geometrico di produzione locale, con scena di naufragio, come nel racconto dell'Odissea di Omero

Sonuç olarak, Ischia sadece Toskana maden bölgelerine doğru navigasyonda bir destek noktası olarak değil, aynı zamanda hammaddeleri teknik olarak oldukça gelişmiş bir işçilikle ürüne dönüştüren atölyeler merkezi olarak da ortaya çıkıyor.

İkinci konu: Magna Grecia poleis (kentleri)

Magna Graecia'nın tüm kentlerinde son onlu yıllarda, kentsel planlama, territoriumun organizasyonu (*chora*), sanat ve zanaat faaliyetlerinin gelişimi ve tekniklerle ilgili tamamen yeni özelliklerin ortaya çıktığı disiplinlerarası araştırmalar yapılmıştır. Bazı Taranto Sempozyumları, bu araştırmalarla ilgili özetlerin ve güncellemelerin sunulduğu tek tek kentlere adanmış monografik toplantılara ayrılmıştır.

Bu araştırmaların temelinde, antik peyzajın rekonstrüksiyonu için uzaktan algılama yönteminden, uydu görüntülerinin kullanımına, GIS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) platformlarına kadar günümüzün en ileri teknolojilerinden yararlanabilen topografik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ulusal Hava Fototeke'ni Roma'da kuran öncü Romanyalı arkeolog Dinu Adamesteanu, kısmen RAF İngiliz Hava Kuvvetleri tarafından İtalyan Devleti'ne bağışlanan uçaktan alınan İtalya görüntüleri arşiviyle başladı. Havadan fotogrametrik inceleme sayesinde Posidonia, Velia, Locri, Crotona, Sibari, Siris-Heraclea, Metaponto, Taranto gibi yerlerin kent yerleşimlerinin yeni bir okumasını yapmak mümkün oldu.

Crotona'da, Akha kolonisinin sit alanında endüstriyel yerleşimlerin gelişmesiyle arkeolojik mirasın korunmasına yönelik özellikle zor bir durum söz konusudur; 1946 yılından itibaren İtalya'da jeofizik arama yöntemlerini uygulamaya koyan Lerici Vakfı, Yunan yerleşiminin hızlı bir şekilde korunması için gerekli bilgileri elde etmek amacıyla, sondajlarla yoğun bir manyetik ve mekanik araştırma programı yürütmüştür. Yeraltında maksimum 9 metre derinliğe ulaşabilen karotaj yöntemiyle, yerleşim evrelerinin stratigrafik sırasını oluşturmaya olanak sağlayan, içinde buluntuların da yer aldığı toprak örnekleri yüzeye çıkartılıyor. Karotaj işleminin ardından, diğer İtalyan kentleri gibi, Arkaik Dönem'den itibaren düzenli insulalardan oluşan dörtgen planlı Crotona kolonisinin kentsel yerleşim planının ve surlarının rekonstrüksiyonunu hazırlamak için kurtarma kazalarına başlandı.

George Vallet'nin Sicilya'daki Megara Hyblaea kazılarının da gösterdiği gibi, Batı Yunanlılarının kentsel planlama deneyimi, Yunanistan'dakilerine göre özgünlük ve öncü olma özelliklerine sahiptir. Bu aynı zamanda, yeni topraklara yerleşirken, kent ve kırsal arasında çok yakın ilişki içinde, toprakların akılcı bölünmesi kriterlerini benimseyen yerleşimci gruplarının ihtiyaçları ile açıklanabilir.

Metaponto'da bu proje, hava fotoğraflarının ortaya koyduğu izlerin arazide doğrulanmasıyla açıklığa kavuştu; 12 metre genişliğindeki büyük *plateiai* (ana caddeler) ve 5 metre uzunluğundaki *stenopoi* (sokaklar) ile sınırlandırılmış uzun insulalar ağı içinde kamusal alanlar tespit edildi. Agora, Arkaik Dönem'e tarihlenen *Diòs agorà* (Zeus'un meydanı) yazıtını taşıyan taştan bir cippus ile sınırlandırılmıştır. İç kısmında, dört tapınak yapısı sıralanmıştır, tiyatro, Arkaik Dönem *ekklesiastèrionu* (kamuya ait toplantı binası), dor sütunlu anıtsal bir *stoà* (revak) yapılarını kapsıyordu; daha kuzeyde, merkezden uzakta bir bölgede atölyeleri ve fırınları ile çömlekçiler mahallesi (*kerameikos*) yer alıyordu. Kazılar, Roma Dönemi'ne ait tabakaları da ortaya çıkarttı, daha küçük *castrum* olarak belirtilen bir alanda yerleşiklerdi, buraya MS 5. yüzyılda Hristiyanlar vaftizhane ile birlikte bir bazilika inşa etmişlerdir.

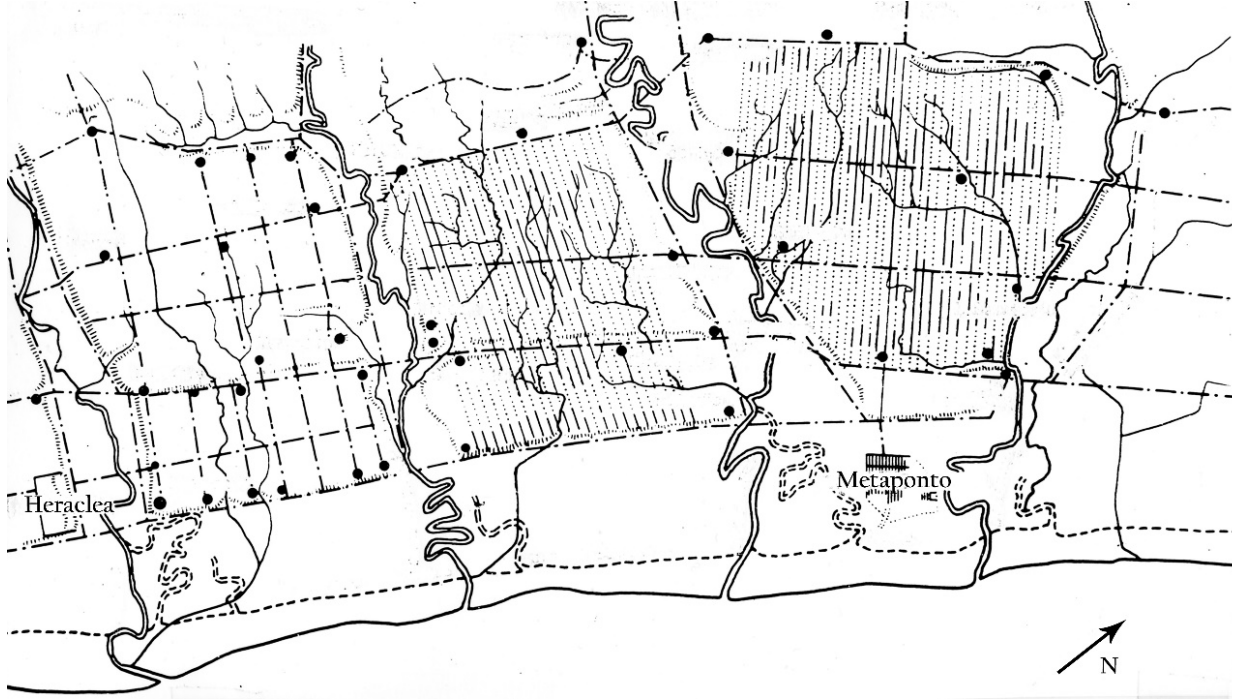

Fig. 12. Metaponto ve Heraclea arasındaki territorium (chora), Yunan Dönemi'nin tarımsal bölünmelerinin izleri

Territorio (*chora*) tra Metaponto ed Eraclea, tracce delle divisioni agrarie di età greca

Bölgenin hava fotoğraflarının sistematik yüzey araştırmalarıyla bütünleştirilmesiyle elde edilen diğer önemli sonuçlar, Metaponto *chorasının* yerinin geniş ovada ve Bradano ile Basento nehirleri arasındaki ilk tepelik alanda tanımlanmasıdır (G. Schmiedt, R. Chevallier, D. Adamesteanu araştırması) (Fig. 12, 13). Bu araştırmalarda, Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar uzanan zaman diliminde çok sayıda çiftlik yapısının tanımlandığı ve kazıldığı geniş bir bölgenin, düzenli tarım alanlarına bölünmesini tespit etmek mümkün oldu (Fig. 14). Bu tür bir kaynak planlaması, Yunanistan'ın her yerine tahıl ihraç eden ve başak motifini kendi parasının sembolü olarak benimseyen kentin büyük tarımsal zenginliğinin nedenlerini anlamamızı sağlamaktadır.

Bataklık araziye ve sutaşır katmanları (*well-point* sistemi) tahliye etme tekniklerinin yaygın kullanımı ve finansman arayışı nedeniyle, geçen yüzyılın yetmişli yıllarından itibaren en zorlu arkeolojik girişim diğer bir Akha kolonisi Sybaris kazılarıdır. Eski yapıların üzerini örten Crati nehri taşkınlarının oluşturduğu alüvyon ovasında, Lerici Vakfı ve Pennsylvania Üniversitesi tarafından yürütülen bilimsel araştırma projesi ile üstünü kaplayan yaklaşık 4 metrelik tabakaların altında kalmış bu nedenle de hava fotoğraflarının tespit edemediği hafızalardan silinmiş antik kentin yeri bulundu.

Kazılar, MÖ 510'da Crotoneliler tarafından yıkılan Sybaris'in arkaik yerleşim sistemini gün ışığına çıkardı; kalıntıların üzerine daha sonra MÖ 444'te Atinalılar tarafından panhellenik Thuri kolonisi kurulmuştur. Miletoslu Hippodamus'a atfedilen ortogonal kentsel yerleşim düzeni, Roma Dönemi'nde MÖ 194'te latin kolonisi Copia kurulduğunda bile temel çizgilerini korumuştur.

Böylesine kapsamlı araştırmalar sayesinde, Posidonia'nın dor düzeni tapınakları gibi başyapıtları içeren Magna Graecia mimarisinin evrimini yeniden gözden geçirmemizi sağlayan önemli veriler elde edildi. Bu mimarinin son derece yenilikçi özelliklerinin keşfedilmesinin bir örneği, MÖ 5. yüzyılda Velia'daki Porta Rosa denilen yapıdır, kemer, bu yapıyı zor çevre koşullarına uygun hale getirmede köklü bir beceri ve teknikle kullanılmış gibi görünmektedir, buluş geleneksel olarak Etrüsklere bağlanmaktadır.

Tapınak mimarisinde önemli keşifler yapılmıştır, yıllar öncesine kadar alışılmış bir uygulama olan devşirme olarak kullanılmak üzere yapılan taş hırsızlığından kalan parçaları Dieter Mertens tarafından incelenen D tapınağı dışında, Güney İtalya'daki hâkim geleneğe göre Metaponto Agorası kompleksindeki tüm yapılar dor düzenindedir.

MÖ 5. yüzyıla tarihlenen bu ion yapısının grafik rekonstrüksiyonu, İtalya ve Sicilya'daki (Syracusa, Locri, Velia) diğer nadir örneklere eklenir, yerel bir üslup temelinde, samos bezeme geleneklerinin kuzey-ion gelenekleriyle zarif bir karışımını ortaya koymaktadır, bu özellikler sütun başlıkları ve sütun gövdeleriyle, palmet ve lotus çiçeklerinden oluşan frizde görülmektedir (Fig. 15, 16).

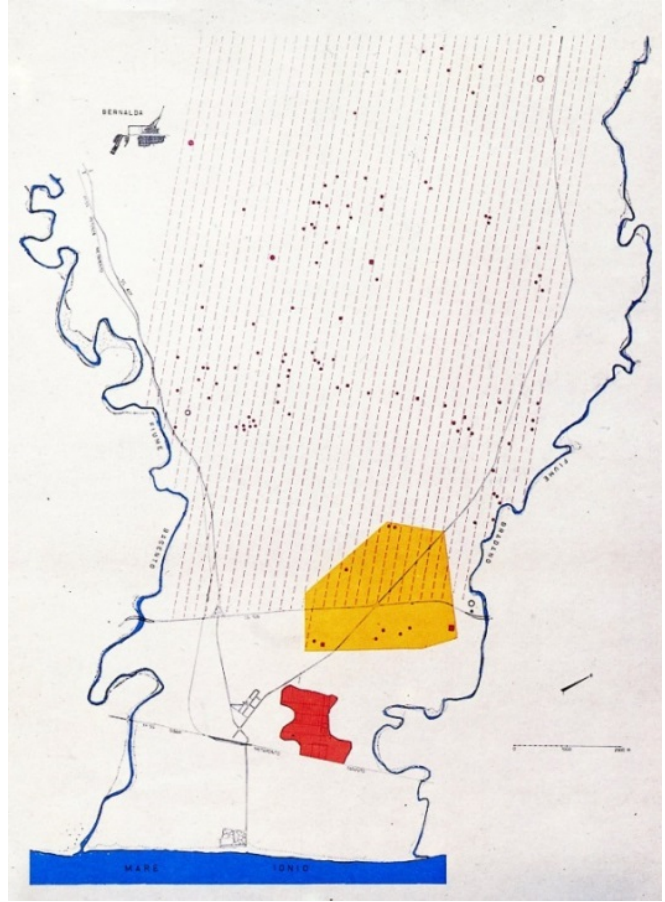

Fig. 13. Metaponto ile Bradano ve Basento nehirlerinin arasındaki territorium (chora), Yunan Dönemi'nin tarımsal bölünmelerinin izleri

Territorio (chora) di Metaponto tra i fiumi Bradano e Basento, con le divisioni agrarie del periodo greco

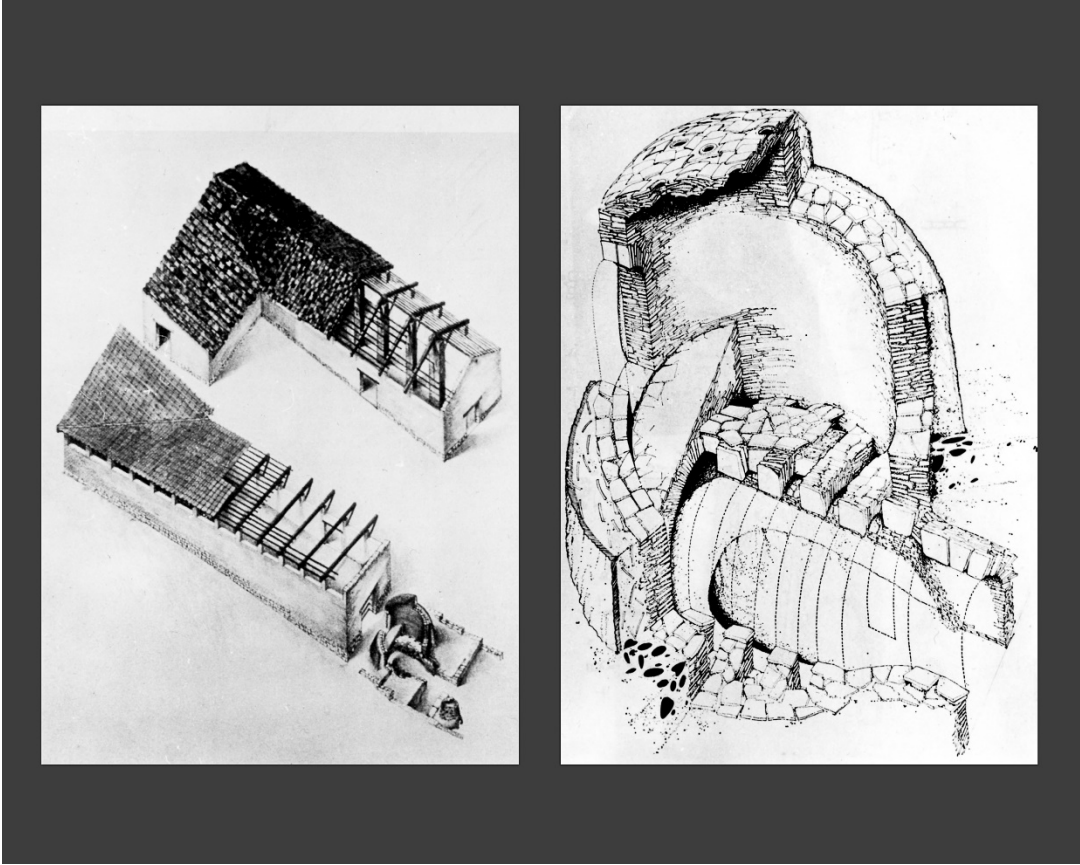

Fig. 14. Metaponto Chorası, Pizzica bölgesi. Hellenistik Dönem'e tarihlenen çiftlik ve kiremit üretimi için fırın

Chora di Metaponto, località Pizzica. Fattoria ellenistica con fornace e impianti per la fabbricazione di tegole

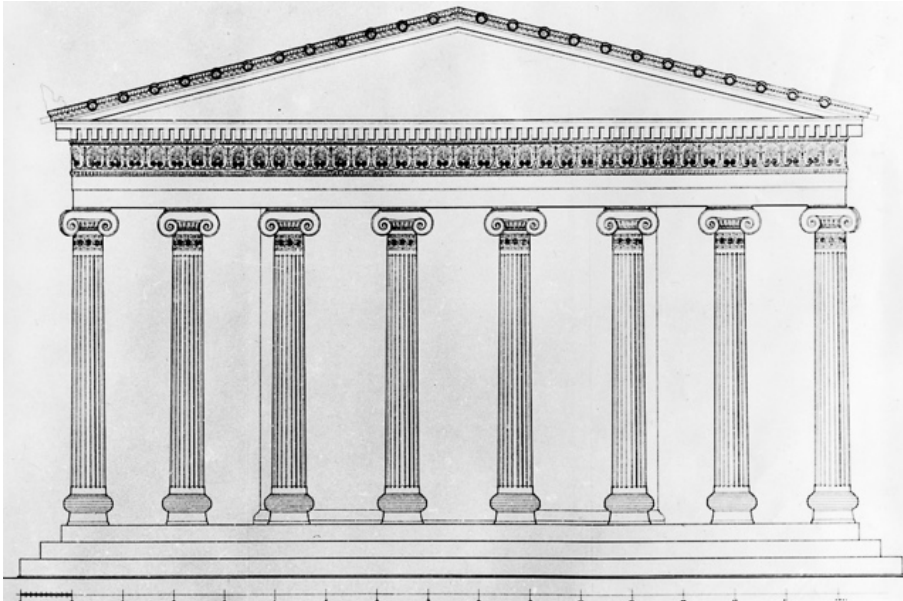

Fig. 15. Metaponto, Agorà. MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ion mimarisinin bir örneği olan D Tapınağının cephe rekonstrüksiyonu (Çizim: Dieter Mertens)

Metaponto, agorà. Ricostruzione della facciata del tempio D, esempio dell'architettura ionica della prima metà del V sec. a.C. (Disegno: Dieter Mertens)

Fig. 16. Metaponto, Agorà. D Tapınağı, mimari öğelerin düzenlemesi (MÖ 5. yüzyılın ilk yarısı)

Metaponto, agorà. Tempio D, sistemazione degli elementi architettonici (prima metà del V sec. a.C.)

Metaponto agorasının kenarındaki tiyatro yapısının kazısı, İtalya Yunanlılarının sivil mimarisinin çok önemli bir belgesini daha ortaya çıkartmıştır (Fig. 17). Bloklardan oluşan basamaklı geniş cavea hem inşaat teknikleri hem de bezeme sistemi için alışılmadık özelliklere sahiptir, dor düzeninde yarım sütunlu dış cephesi olan bir analemma duvarı tarafından desteklenen devasa bir yapay kum dolgusuna dayanmaktadır. MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında İtalyan mimarisinin canlılığı merkezi italik dünyaya kadar uzanır ve kökenlerinde Roma mimarisine özgü birçok motif ve icadın temelini oluşturur. Metaponto tiyatrosunun özgünlüğü, genel olarak Yunanlıların bu yapıları kayalık tepelerin yamacına yaslanmış olmasında yatmaktadır; ilk kez bunun yerine tamamen düz bir alana inşa edilmiş bir tiyatro söz konusudur, sonraki Roma tiyatro yapılarında gördüğümüz şekilde yapay bir toprak ve kum yükseltisi yaratılmıştır. Daha sonra IV. yüzyılın yapısına dâhil edilen, MÖ 6. yüzyıla kadar uzanan daha eski ve yapay bir yükseltiye yaslanmış bu yuvarlak planlı tiyatro yapısının caveasının merkezinde, Akha kentinin dini törenlerinin ve siyasi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği, iki simetrik giriş koridorlu dikdörtgen bir orkestra yer almaktadır.

Kutsal alanlardaki adak birikintilerinin (Crotona, Locri, Metaponto S. Biagio, Taranto yakınlarındaki Satyrion) ve nekropolisin sistemli kazıları, İtalyan zanaatkarlığının Korinth'ten, Laconia, Rodos ve doğuya kadar farklı bileşenlerin katkılarıyla yerel bir dil oluşturduğu Arkaik Dönem'deki tüm canlılığını ve zenginliğini belgeleyen sayısız yeni veri sağlamıştır. Ancak zanaatkarların üretim sisteminin İtalyan merkezlerinin daha geniş sosyal gerçekliğine ne kadar entegre olduğunu anlamamızı sağlayan, özellikle Locri, Heraklea ve Metaponto'daki atölye bölgelerinde yapılan keşiflerde yeni unsurlar tespit edildi. Zanaatkarların atölyeleri, genellikle sur duvarlarının içinde kent merkezi dışında bir konumda yer alırlar;

Heraklea'da ise tepede, agora olarak tanımlanan büyük bir meydanın etrafında, konutların içine yerleştirilmiş küçük atölyeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Terrakottaların kalıplarındaki veya kiremitlerin damgalarındaki imzaların da gösterdiği gibi, yerli halkların yaşadığı iç bölgelerden bireylerin de çalıştığı dükkânlardır.

Fig. 17. Metaponto. Tiyatro (MÖ 4. yüzyıl), anıtın restorasyonu ve sunumu
Metaponto. Teatro (IV sec. a.C.), restauro e presentazione del monumento

Atina ve Korinth'in en ünlü örnekleriyle karşılaştırılabilen, evlerden ayrılmış gerçek zanaatkarlar mahallesi (kerameikos), bu yazıyı kaleme alan kişi tarafından Metaponto'nun kuzey kapısının etrafındaki alanda kazılmıştır (Fig. 18). MÖ 6. yüzyıldan itibaren burada kullanım kapları ve bezemesiz siyah sırlı keramikler üreten fırınlar işlevseldi. Atölyelerin küçüklüğü ve fazla karmaşık olmayan bu üretimler, ağırlıklı olarak tarımsal bir ekonomiyi tamamlayan, tüketim mallarına yönelik bir faaliyet olduğu sonucunu ortaya çıkartmaktadır.

MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında bu alan, yalnızca kırmızı figürlü vazolar için işliklerin yanı sıra üzeri bezemeli, siyah vernikli ve boyasız kapların da üretildiği gerçek bir kerameikosa dönüştürülmüştür. Attikalı çömlekçiler ve keramikçiler MÖ 5. yüzyılın ortalarından sonra İtalyan kentlerine gelerek, bazıları gerçekten şaheser olan çok sayıda Apulia ve Lucania figürlü vazolarının üretildiği atölyeler kurdular, ilk kez bu atölyeleri tüm detaylarıyla incelemek mümkün oldu. Avustralya'ya yerleşmiş, ancak Güney İtalya'da güçlü kökleri olan İngiliz arkeolog Arthur Dale Trendall, çeşitli atölyeleri saptayarak bu vazoların sınıflandırılmasını sağlayan muazzam bir çalışma gerçekleştirmiştir. Metaponto'nun kerameikosunda da MÖ 5. ve 4. yüzyıllar arasında Amykos Ressamı, Creusa Ressamı ve katkıda bulunan Dolon gibi en yüksek sanatsal seviyedeki kişiler çalışmıştır, belirli bir ikonografik yaratıcılık ve ilk Attika kalıplarından yavaş yavaş ayrılan bir üslubun yenilikleriyle Lucania vazo resminin özelliklerinin ana hatlarını çizilmiştir (Fig. 19). Bu zanaatkarlık ürünleri ticarete yönelikti, yakın yerel territoriumundaki değiş tokuş kontekstinde Lucania'dan Bruzio'ya, tüm Puglia'ya, ve hatta karşı taraftaki İlliria ve

Dalmaçya kıyılarına kadar Attika ve İtalyan üretim nesneleri eşit olarak ulaşmaktaydı.

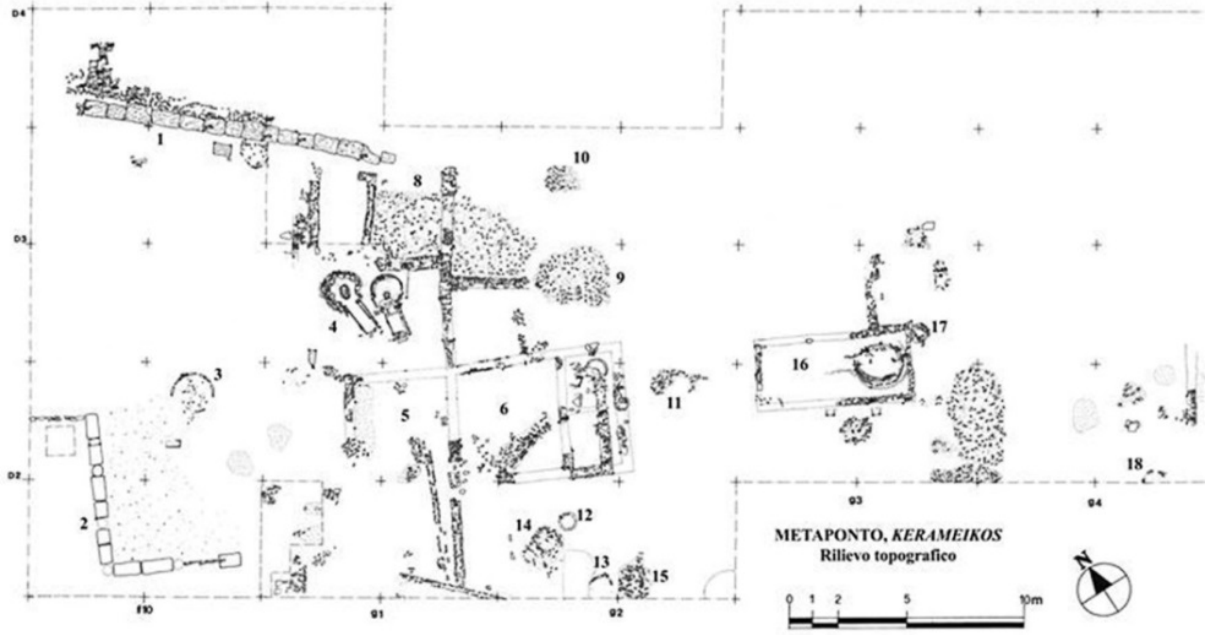

Fig. 18. Metaponto, zanatkarlar mahallesi (*kerameikos*), MÖ 6 ile 3. yüzyıllar arasındaki evrelerin planı

Metaponto, quartiere artigianale (*kerameikos*), pianta delle fasi tra VI e III sec. a.C

Fig. 19. Metaponto, *kerameikos*. Dolon Ressamı tarafından yapılan Hydria, pişirme kusurları nedeniyle atılmıştır (MÖ IV. yüzyılın başları)

Metaponto, *kerameikos*. Idria del Pittore di Dolone scartata per difetti di cottura (inizi del IV sec. a.C.)

Metaponto zanaatkârlar mahallesinde, ressamların ve çömlekçilerin çalıştığı oldukça zayıf teknik ve malzemelerle inşa edilmiş mekânlar, vazoları kurutmak için açık bir avluya sahip küçük bir portiko, su temini için kuyular ve artılmış kil depoları bulundu. Fırınlr oldukça küçük boyuttadır ve pişmemiş tuğlayla yapılmış prefurnium ve pişirme odası, delikli bir ızgarayla yanma odasından ayrılmıştır. Atölyelerin çeşitli atıklarında bulunan malzemeler, Creusa ve Dolon Ressamlarının fabrika atıkları, aşırı ısı ile camlaşmış parçalar, arka planı siyahla doldurulmadan

figürlerin kontur çizgisinin ana hatlarının çizildiği tamamlanmamış parçalar, hatalı parçalar, atölye çıraklarının beceriksizce çizme girişimleri üretim aşamalarını belgelememizi sağlamaktadır. Pişirme denemeleri özellikle üretim tekniği için iyi bir göstergedir: oksitleme işleminden azaltılmış hava akışına geçiş aşamalarını kontrol etmek için pişirme odasına yeniden boyanmış ve delinmiş atık kap parçaları metal bir çubukla birlikte yerleştiriliyordu. Güney İtalya'dan (özellikle Metaponto, Heraklea ve Taranto) yaygın olarak toplanan kil örneklerinin, kimyasal bileşimini belirlemek için Atina'daki İngiliz Arkeoloji Okulu Fitch Laboratuvarı'nda optik emisyon spektroskopik analizleri gerçekleştirildi, böylece daha yüksek oranda magnezyum, krom, nikel ve daha düşük oranda kalsiyum içeren Attika killerine göre bazı özellikler belirlendi. Bu şekilde, Attika modellerini taklit eden bir dizi keramiğin, Magna Graecia'daki atölyelerde üretildiği saptanmıştır.

Üçüncü konu: Yunanlılar ve yerli halk arasındaki ilişkiler

Bu araştırma teması 1971'deki Taranto sempozyumunun konusu, 1990'daki sempozyum Salento yarımadasında yaşayan yerli halklar olan Messapi'lere ayrılmıştı, 1997'de yerli halklarla ilişkilerin ele alındığı sınır temaları işlenmişti. Yunan olmayan bağlamlarla ilgili en dikkat çekici kontektlerden biri, kesinlikle Bruno D'Agostino tarafından yönetilen çok sayıda kazıya konu olan Salerno'nun güneyinde bir Etrüsk-Campania yerleşimi olan Pontecagnano'nun büyük nekropolisidir (Fig. 20). Demir Çağı'nın başlangıcından Hellenistik Dönem'e kadar uzanan binlerce mezar eşyası aracılığıyla, cenaze törenlerinde, Yunan dünyasından belirli nesnelerin alınmasında, egemen sınıflara kadar tüm toplumsal tabakalarda ifade edilen bir ideolojinin oluşumunda kültürel değişimin yavaş sürecini incelemek mümkün olmuştur. Özellikle, Antik Orientalizana atıfta bulunulan iki adet "prensvari" mezar, ölünün savaşçı rolünü vurgulamak için kılıcın yanına yerleştirilen bronz kazanlarda küllerin biriktirilmesi, ritüel içki için kullanılan nesnelere, şarap amphorası ve Pithekousai üretimi *oinokhoe*'nin ise ayrı bir yere yerleştirilmiş olmasıyla cenaze alanının net bir şekilde bölündüğünü göstermektedir.

Tüm bu özellikler, Euboea çevresinden Yunan aristokrasisinin (Eretria, Kyme) cenaze kontektlerinde karşımıza çıkmaktadır ve Pontecagnano'nun yerli liderlerinin de hak iddia etme istemlerini göstermektedir: evcilleştirme uygulaması ve savaşta atların kullanılmasıyla ifade edilen aynı elit yönetici sınıfların (özellikle Napoli Körfezi'nin Euboea kolonilerinin) üyeleri olduklarını hissediyorlardı.

Basilicata'da da bu tema Dinu Adamesteanu'nun çalışmaları sayesinde büyük ölçüde hızlandırılan, yoğun arazi araştırma programlarının konusu olmuştur. Yunan şehirleri Siris-Heraclea ve Metaponto geniş nehir vadileriyle iç merkezlere bağlandığından, bölgenin coğrafi özellikleri bu kültürel etkileşim olaylarının incelenmesi için son derece uygundur. Çeşitli sitlerde, kolonilere az ya da çok yakınlığına bağlı olarak, kıyılarda gelişen yeni gerçekliklere karşı Hellenik olmayan dünyanın çok çeşitli tepkilerini gözlemlemek mümkün oldu. Agri nehri vadisi boyunca Armento'da, bir savaşçının mezarına ait Arkaik Dönem'e tarihlenen mezarda, yerel objelerin (özellikle geometrik bezemeli keramikler) yanı sıra, Yunan kökenli objeler (Rodos bronz *oinokhoesi*, Korinth aryballosu, İon kadehi) ve bir Etrüsk bucchero kantharos bulundu; kuzeyden, özellikle de Pontecagnano veya Capua gibi Campania'nın Etrüsk topraklarından Diano vadisi yoluyla gelen katkılar ikincil bir öneme sahip değildi.

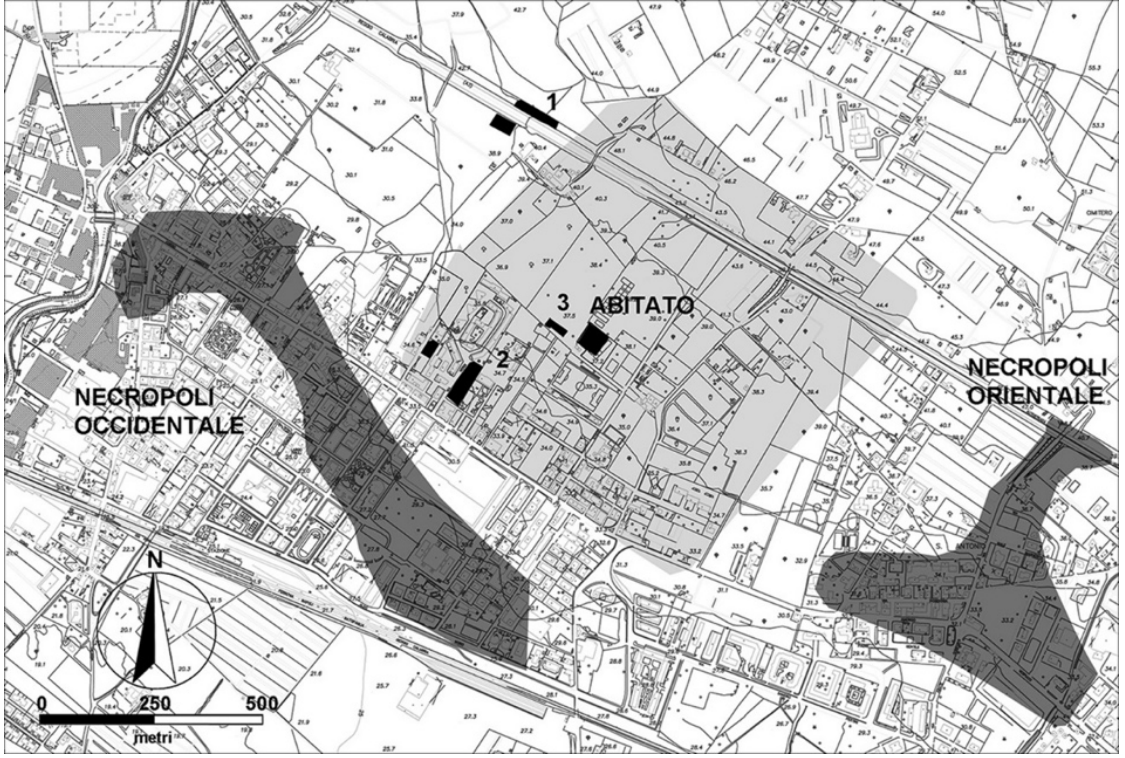

Fig. 20. Pontecagnano (Salerno). Yerleşimin planı (merkezde no. 1, 2, 3); sağda, Doğu Nekropolis; solda, Batı Nekropolis

Pontecagnano (Salerno). Pianta dell'abitato (al centro nn. 1, 2, 3); a destra, necropoli orientale; a sinistra necropoli occidentale

İon kıyılarından çok uzak olmayan Basento Nehri vadisindeki şarap merkezlerinden biri olan, MÖ 6. yüzyıl nekropolisinin çok zengin olduğu Garaguso'da, her zaman geometrik bezemeli yerel vazoların bulunduğu mezar eşyaları arasında Attika ithalati değerli keramikler de bulundu. Yerli zanaatkarların, figürasyonların temsili şemalarını Yunan sanatının "organik" vizyonuna uyarlayarak, Yunan repertuarından alınan teknikleri ve süsleme yöntemlerini yavaş yavaş edindikleri görülebilir.

Fig. 21. Oria (Brindisi). Demeter ve Kore Kutsal Alanı ve MÖ 4. yüzyıldaki kutsal mağara; Çizim: F. D'Andria, Inklinc-Floransa

Oria (Brindisi). Il santuario di Demetra e Kore e la grotta sacra nel IV sec. a.C.; illustrazione F. D'Andria, Inklinc-Firenze

Dinde ve kült tezahürlerinde de görülen değişim, MÖ 6. yüzyılın sonlarında, yerel bir tanrıçaya (ana-tanrıça) adanmış kutsal alanın kazılarında karşımıza çıkmaktadır, Metaponto terrakotta figürinlerinden alınan tipolojide dört kollu meşale ve domuz yavrusu gibi attribüleriyle tahtta oturan tanrıça figürü Hellen tanrıçaları Demeter ve Persephone'nin aynı özellikleriyle temsil edilmektedir. İnanan kişilerin sunuları arasında, Yunan tapınaklarında olduğu gibi, büyük ölçüde sayısız minyatür kaplar, daha sonra Yunanistan'dan ithal edilen değerli objeler (Attika keramikleri, Korinth üretimi zarif kabartmalı kalkan bilezikleri), İtalyan kentlerinden gümüş sikkeler (Metaponto, Taranto, Sibari, Crotone, Posidonia), demirden "tapınak anahtarları", tarım aletleri görülmektedir.

Potenza'dan çok uzak olmayan Basento nehrinin üst vadisindeki Serra di Vaglio gibi yerel yerleşim yerlerinin araştırılmasından da yeni veriler gelmektedir (Fig. 22). Burada sorunlar, kıydan uzaklık ve hem Adriyatik hem de Etrüsk-İtalik diğer bileşenlerin varlığından dolayı karmaşıktır. MÖ 4. yüzyılda geniş vadi, bloklardan yapılmış güçlü bir surla çevrilidir, dikdörtgen planlı, geniş mekanlı ve avlulu evler vadiyi uzun-lamasına geçen merkezi *plateianın* kenarlarına düzenlenmiştir. Yunan kent-sel modelinin açıkça algılanabilir görüldüğü bu daha yakın evrenin yapılarının altında, en az bir yapı (kültürel ve her halükarda törensel) Erken Demir Çağı (kulübeler) ve Arkaik Dönem'in daha erken bir aşamasında Metaponto'daki S. Biagio kutsal alanında bulunanlara çok benzeyen atlılar frizi taşıyan, antefiks, sima, kil levhalarla süslenmiş bir çatıya sahiptir. Mimari terrakotta atıkları olan fırınların keşfi, uzaktaki şarap merkezinde, mimari ve kentsel organizasyonu tasarlayanın yollarını ve yeni tekniklerini getiren yerleşik Magna Graecia zanaatkarlarının varlığını göstermektedir.

Fig. 22. Serra di Vaglio (Potenza). "Prensvari" mezardan gümüş yıldızlı levhadan yapılmış taç (MÖ 6. yüzyıl)

Serra di Vaglio (Potenza). Tiara in lamina di argento dorato da tomba principesca (VI sec. a.C.)

Fig. 23. Ascoli Satriano (Foggia). Mermerden yapılmış geyik yavrusuna (MÖ 4. yüzyıl) saldıran grifon grubu. Kaçak kazılar sonucunda yurtdışına kaçırılmış eser Malibu'daki Getty Müzesi tarafından iade edilmiştir.

Ascoli Satriano (Foggia). Gruppo in marmo di grifoni che assaltano un cerbiatto (IV sec. a.C.), restituito dal Getty Museum di Malibu, dove era giunto a seguito di scavi clandestini

Fig. 24. Cavallino (Lecce). Arkaik yerleşimin orta kesiminde yer alan konut mahallesi (Corrado Notario'nun drone fotoğrafı)

Cavallino (Lecce). Quartiere abitativo sito nella parte centrale dell'abitato arcaico (foto da drone di Corrado Notario)

Fig. 25: Taranto, Ulusal Arkeoloji Müzesi. MÖ 6. yüzyılın sonuna tarihlenen şimşek demetli bronz Zeus heykeli (Messapia kenti Ugento'dan)³

Taranto, Museo Archeologico Nazionale. Statua in bronzo di Zeus saettante (dalla città messapica di Ugento), fine del VI sec. a.C.

³ Resimlerin seçimi ve hazırlanmasındaki işbirliği için UniSalento Kültürel Miras Departmanı'ndan Corrado Notario'ya teşekkür ederim. İtalyanca'dan Türkçe'ye çeviri için Nalan Fırat'a teşekkür ederim.

Bütün görseller Lecce Salento Üniversitesi Kültürel Miras Bölümü Arşivi'ne aittir.

Ringrazio Corrado Notario, Dipartimento Beni Culturali UniSalento, per la collaborazione nella scelta e elaborazione delle immagini e Nalan Fırat per la traduzione del testo dall'italiano in turco.

Tutti imagi sono di Dipartimento Beni Culturali UniSalento.

Siris ve Metaponto iç bölgelerinde, Hellenik olmayan nüfusun İon kıyısındaki İtalyan kentleriyle ilişkileri gelişir-ken, Salento yarımadasında yaşayan yakındaki Messapia bölgelerinin durumu daha karmaşık görünmektedir. Yerel halk tarafından kontrol edilen kıyıların kapsamlı gelişimi ve İon ile Adriyatik denizleri arasındaki coğrafi konumu nedeniyle, çeşitli kökenlerden, Taranto ve Metaponto gibi İtalyan merkezlerinden ve ayrıca Korinth ve Korfu'dan, Yunanistan'ın kuzeybatı bölgelerinden ve Adriyatik'in Korinth kolonileri, Balkan hinterlandının çıkış noktalarından katkılar görülmektedir (Fig. 23).

Güney Puglia'da Salento Üniversitesi tarafından teşvik edilen kazılar, Messapia toplumunu derinden etkileyen ve şekillendiren bu temasların erken geliştiğini göstermiştir, yazıtlardan da anlaşılacağı gibi, Güney İtalya'nın Yunan olmayan halkları arasındaki genişliği ve arkaikliği açısından benzersizdir. Araştırmalar, Lecce'den çok uzak olmayan, geleneksel tekniklere göre inşa edilen Messapia duvarlarının 60 hektarı aşan geniş bir alanı çevrelediği ve MÖ VI. yüzyılın başlarına tarihlenen mümkün olduğu Cavallino yerleşiminde yoğunlaşmıştır (Fig. 24). Dikdörtgen planlı evler, kare temel blokları, sarnıçlar, çok dayanıklı preslenmiş taşlı yollar, kamu yapıları, atölyeler, kiremit fırınları ile çok gelişmiş kentsel organizasyon görülmektedir. MÖ 7. yüzyıl Iapigia köyünün yapılarının üstündeki tüm bu yapılaşmanın, Hellen kent kültürünün çağdaş deneyimleriyle derin bir osmoz süreci yaşadığı gözlenmektedir.

Kompozit Messapia dünyasında, Ugento Zeus bronz heykelinde tanınan Taranto bileşeni, Leuca ve Porto Cesareo kutsal alanlarında ortaya çıkanlar gibi geleneksel katkıları harmanlarken, Cavallino'da yerel yumuşak kireçtaşından işlenmiş mimari parçaların varlığı, Yunanistan'dan ithal edilen pişmiş toprak simalar ile birlikte yakındaki Korfu adasının etkisini ortaya koymaktadır (Fig. 25).

Fig. 26.
Castro (Lecce).
Deniz kapısı ve
yukarıda MÖ 4.
yüzyıla tarihlenen
Troyalı Athena
Tapınağı (Çizim:
F. D'Andria ve
Inklink-Floransa)

Castro (Lecce).
Porta di mare e, in
alto, il tempio di
Athena Troiana, IV
sec. a.C.
(illustrazione di F.
D'Andria e
Inklink-Firenze)

En son keşifler arasında Iapigia yarımadasında, İon ve Adriyatik denizleri arasındaki sınır noktasında yer alan Athena kutsal alanının belirlenmesi dikkat çeker; çeşitli antik yazarlar adak sunularının zenginliğinin altını çizerek atıfta bulunmuşlardır (Fig. 26). Özellikle Virgilius Aeneas (III, 521-547) adlı eserinde, Aeneas önderliğindeki Troya kahramanlarının İtalya'ya ilk yanaştığı yer olarak tanrıçanın tapınağının hakim olduğu sahilin bu noktasını işaret etmiştir, Troya'nın yıkılmasından sonra eski köklerini ve yeni bir kent kuracakları yeri aramak üzere Batı'ya doğru yolculuğa çıkmışlardır: aslında Troya'nın eski kurucusu, Kral Priamos'un atası olan Dardanos, Virgilius'un benimsediği bir geleneğe göre, Lazio'dan Anadolu'ya gelmiş ve aynı bölgeden torunları daha sonra Roma'nın kurulacağı yerleşim yerine gelmişlerdir.

Tüm Akdeniz hikâyelerinin anası olan İlyada'da arkeoloji, Troya kahramanının rotası boyunca Anadolu ve İtalya'yı birbirine bağlayan birçok noktayı vurgulamaktadır.

Archeologia della Magna Grecia (Italia meridionale)

Con il termine di *Magna Graecia* (*Megale Hellas*) gli antichi scrittori indicavano i territori dell'Italia Meridionale che comprendevano le regioni di Campania, Calabria, Basilicata e Puglia. A partire dalla metà dell'VIII sec. a.C., nell'isola di Ischia (*Pithekussai*), posta a controllo della zona strategica del Golfo di Napoli, era sorto il primo insediamento, a carattere emporico, fondato da genti provenienti dall'Eubea. Lungo le coste si erano stabilite in seguito altre colonie elleniche, a seguito di spedizioni di individui alla ricerca di terre da coltivare, che si spostavano da varie città della Grecia, come Corinto, dalla regione dell'Acacia, da Focea e Colofone in Asia Minore, ed infine da Sparta, quando, alla fine dell'VIII sec. a.C., nella zona più ad occidente, fu fondata la città di Taranto (Fig. 1).

Negli ultimi decenni, grazie ad una vasta collaborazione internazionale tra Soprintendenze, Musei, Università e Istituti di ricerca provenienti da tutto il mondo (a Roma esiste la massima concentrazione di Istituti stranieri di ricerca archeologica), si sono sviluppati scavi e ricerche multidisciplinari che hanno permesso una conoscenza approfondita delle colonie e del variegato mondo indigeno che controllava i territori interni e le coste del Mare Adriatico, con insediamenti e popolazioni diverse che con i Greci avevano, nel corso dei secoli, intessuto relazioni commerciali e culturali molto complesse. L'Istituto di studi sulla Magna Grecia, che ha sede a Taranto, a partire dal 1961, organizza ogni anno Convegni dedicati alla storia ed all'archeologia dei territori dell'Italia meridionale interessati dal fenomeno della colonizzazione greca, seguiti dalla pubblicazione degli Atti e soltanto il Covid ha interrotto nel 2020 questo tradizionale incontro di studio. Numerosi archeologi turchi hanno partecipato ai Convegni tarentini, primo fra tutti Ekrem Akurgal e poi i più giovani Güven Bakir e Orhan Bingöl; lo stesso Akurgal aveva suggerito alle autorità turche, ad imitazione dei Convegni della Magna Grecia, in cui annualmente sono presentati i risultati degli scavi, di istituire i Kazi Sonuçlar Toplantısı, che iniziarono infatti ad Istanbul nel 1979, per illustrare, con scadenza annuale, i risultati delle ricerche in Anatolia.

L'ampio arco delle attività di ricerca sulle colonie greche in Italia si è sviluppato, con particolare intensità, intorno a tre grandi temi, che hanno posto in termini completamente nuovi le nostre conoscenze sulla Magna Grecia.

Primo tema: la cosiddetta “precolonizzazione”

Il termine, piuttosto generico, di “precolonizzazione” si rivolge allo studio dei diversi modi in cui poteva esercitarsi la conoscenza dell'Occidente da parte dei Greci, prima della fondazione delle colonie a partire dalla metà dell'VIII sec. a.C. I poemi omerici e, in genere, la storiografia antica mostrano che questa frequentazione è molto più antica e risale già al periodo di fioritura della civiltà micenea nel secondo millennio a.C. La tradizione dei *nostoi* (il ritorno in patria degli eroi che avevano partecipato alla guerra di Troia) e del culto di questi eroi, come Calcante, Podalirio, Diomede, rimanda a questi più antichi strati culturali, legati alla realtà degli insediamenti indigeni fioriti durante l'età del Bronzo in Italia meridionale. In questo periodo i naviganti micenei, provenienti dal Peloponneso e dalle isole dell'Egeo (Rodi), si spingevano sino ai mari occidentali alla ricerca di metalli e di materie prime, entrando in contatto con le popolazioni indigene insediate lungo le coste dell'Italia, in Sicilia e nelle isole del Tirreno. La ricerca sistematica e lo scavo di questi insediamenti hanno fornito una massa crescente di nuovi dati, relativi a villaggi di capanne, su alture cinte da mura, che ricevevano impulso da genti che provenivano dalle grandi civiltà urbane della Grecia, con una gradualità che si interrompe soltanto con il crollo della civiltà micenea, alla fine del secondo millennio a.C.

In particolare le regioni sul mare Adriatico si sono rivelate ricche di attestazioni di una frequentazione micenea, compresa tra il XIV ed il XII sec. a.C., specie lungo la costa pugliese, a Trani, Brindisi, Otranto e Leuca. In questo quadro la scoperta più straordinaria ha riguardato il sito di Roca, un insediamento costiero posto a nord di Otranto, cinto da possenti fortificazioni, che presenta diverse fasi di frequentazione lungo tutto il secondo millennio a.C. (Fig. 2); la eccezionale presenza di vasi micenei importati dalla Grecia ha fatto pensare alla presenza di un nucleo di mercanti micenei, in un rapporto di convivenza con gli indigeni. Alcune particolarità nelle pratiche di culto documentano collegamenti con Creta, dando credito alla testimonianza di Erodoto (*Hist.*, VII, 170) che attribuiva ad un nucleo di cretesi guidati da compagni di Minosse, il trasferimento nella penisola salentina. In questi siti le importazioni di ceramica micenea, che trovano riscontro nella opposta costa dell'Epiro, consentono di riconoscere nell'area del Canale di Otranto uno dei punti di incontro di vie commerciali che collegavano alla Grecia la zona nord dell'Adriatico. Qui, attraverso itinerari di terra, giungevano dall'Europa centrosettentrionale merci pregiate come i metalli e l'ambra del Baltico, molto ricercata nel mondo antico per le sue qualità magiche e terapeutiche. Infatti a Roca sono stati rinvenuti dischi aurei con rappresentazioni solari provenienti dall'Europa centrale (Fig. 3).

Altri insediamenti ricchi di importazioni micenee sono stati scoperti sulle alture nell'entroterra di Metaponto; tra questi si distingue il sito di Termito, una collina dalla quale è possibile controllare la vasta pianura sino al mare, facilmente raggiungibile in antico seguendo i numerosi corsi d'acqua. Da queste colline dell'antica Lucania (oggi la regione ha preso il nome bizantino di Basilicata) si può seguire la linea di costa sino a Taranto e, lungo i litorali salentini, al promontorio di Leuca (dal greco leukos, bianco, lucente); un toponimo che indica le bianche rocce calcaree dell'Italia come punto di riferimento per i naviganti antichi. A Termito la presenza di ceramica del Miceneo IIIB2 e del Miceneo IIIC (XIII-XII sec.a.C.), in percentuale molto alta rispetto ai materiali indigeni, appare del tutto eccezionale se confrontata con gli altri insediamenti dello stesso periodo. Anche per Termito si è ipotizzata la presenza di una piccola comunità di mercanti micenei insediata accanto al villaggio indigeno dell'età del Bronzo, al quale sono da riferire i vasi ad impasto non torniti e le capanne costruite con pali di legno e tetti di frasche.

Anche in Calabria la presenza micenea è bene attestata dagli scavi di Renato Peroni a Broglio di Trebisacce; sopra l'altura che domina la piana di Sibari, sono stati scavati i resti di un villaggio del Bronzo Recente (1300-1150 a.C.) e Finale (1150-900 a.C.) in cui la ceramica micenea è associata a vasi torniti a pasta grigia, forse attribuibili ad importazioni dall'Asia Minore. Questi materiali mettono in evidenza il ruolo strategico svolto da quest'area, anche in fasi più antiche, nel sistema di collegamenti istmici che, dalle valli dei fiumi Crati ed Esaro, uniscono il mare Ionio al Tirreno.

Nell'area tirrenica la frequentazione micenea si concentra nel Golfo di Napoli, uno dei luoghi del Mediterraneo in cui si incrociano le rotte della navigazione che collegavano l'Egeo alle regioni occidentali. Nell'isoletta di Vivara, che costituisce una sorta di ponte naturale tra le altre isole di Procida ed Ischia, la frequentazione micenea durante il XIII sec. è attestata dalla ceramica decorata e dai grossi contenitori di provenienza egea, che permettevano la circolazione ed il commercio anche delle derrate alimentari, accanto agli oggetti di pregio. Che la presenza di genti provenienti dalla Grecia fosse nel Tirreno piuttosto intensa e che queste si spingessero anche più ad ovest, è ormai confermato dalle recenti scoperte di vasi micenei anche in Sardegna, nei dintorni di Cagliari, il capoluogo dell'isola. Anche in quest'area gli interessi della navigazione egea si collegano prevalentemente con la

ricerca e lo sfruttamento delle importanti risorse metallifere della Toscana. Durante i secoli successivi, che gli archeologi inglesi indicano come “Dark Age”, sembra perdersi la frequenza di questi contatti: la documentazione archeologica delle importazioni tende quasi ad annullarsi mentre si avverte un’interruzione, a volte drammatica e violenta, degli insediamenti.

Soltanto in un periodo più vicino alla “colonizzazione storica” dell’VIII sec. a.C. riprende la possibilità di registrare nuovi documenti dei contatti che si sviluppano proprio nelle stesse zone in cui si era avuta la frequentazione micenea. E’ quindi probabile che, anche nel corso del lungo periodo di crisi nelle relazioni, poterono sopravvivere esili tracce e si dovette conservare la memoria di questi rapporti.

Non è privo di significato il fatto che, proprio nell’area più vicina alla Grecia, gli scavi di Otranto attestino una ripresa precoce della presenza ellenica già alla fine del IX sec. a.C., con oggetti importati da Corinto, dall’Eubea e dalle Cicladi, in quantità crescente durante il Medio Geometrico II (800-750 a.C.) ed il Tardo Geometrico (seconda metà dell’VIII sec. a.C.), con un arco tipologico ampio che comprende le ceramiche di pregio, legate all’uso del vino ed alla pratica aristocratica del simposio, ma anche i contenitori per il trasporto delle derrate (Fig. 4). I dati sulla provenienza di questi materiali corrispondono a quanto è venuto emergendo nell’area epirotica e illirica (Grecia nord-occidentale ed Albania) e sottolineano l’importanza dei passaggi che, lungo la penisola salentina, univano mondo greco, italico e balcanico. Thanks to these investigations, combining excavation of the settlements with topographical surveys, it was possible to recognise a complex settlement system which saw extraordinary expansion in the second half of the 8th century BC, a period marked by intense demographic growth, mobility and exchanges between populations. Irad Malkin has stressed the importance of this area, and Otranto in particular, in the Mediterranean network of cultural contacts: “The implications of the new finds at Otranto signify, in my view, nothing less than a revolutionary approach to the early history of Greek exploration and colonisation in the West. Moreover, the implied contacts, which, from a hindsight perspective appear as proto-colonial, further counter-balance the view that sees Greek colonisation in Italy mainly as dominated by Pithekoussai”. The historian links the maritime and commercial relations that developed in this area in the 9th and 8th centuries BC to the mythical figure of Odysseus and the hypothesis that the name Ulysses was formed in the Italic context.

Anche in Lucania gli scavi sulle prime alture che dominano le vallate tra i fiumi Bradano e Sinni ripropongono il tema della frequentazione “precoloniale”; non lontano dall’insediamento dell’età del Bronzo di Termito, l’insediamento dell’Incoronata era abitato da genti enotrie, delle quali Dionigi di Alicarnasso (1, II, 2-4; 12,1) racconta le mitiche origini: «Gli Arcadi primi tra gli Elleni, attraversato l’Adriatico si stanziano in Italia, condotti da Enotro, figlio di Licaone, nato 17 generazioni prima della guerra di Troia... giunse all’altro mare, quello che bagna le regioni occidentali d’Italia. Questo si chiama Ausonia dagli Ausoni che abitavano le sue rive;... e fondò sulle alture piccoli centri abitati vicini gli uni gli altri, secondo la forma di insediamento consuete dagli antichi. E la regione occupata, che era vasta, fu chiamata Enotria ed enotrie tutte le genti su cui regna». Il sito dell’Incoronata sorge su una collina posta lungo il basso corso del Basento ed, intorno alla metà dell’VIII sec. a.C., i primi contatti con i Greci sono attestati dal ritrovamento di una coppa medio geometrica corinzia. Gli scavi diretti da Piero Orlandini hanno dimostrato che al primitivo centro indigeno, nel corso della prima metà del VII sec. a.C., si sovrappone un abitato in cui è prevalente la componente greca, attestata da scarichi di ceramica entro buche, forse di carattere culturale; i vasi rinvenuti, lavorati al tornio veloce, recano decorazioni molto caratteristiche, anche figurate, di

stile orientalizzante (figg. 5, 6). Entro ambienti a pianta quadrata sono stati rinvenuti estesi ammassi di anfore da trasporto provenienti da Corinto, della Ionia e da località diverse del Mediterraneo orientale. I grandi vasi dell'Incoronata sono prodotti di officine locali e mostrano moduli decorativi vicini a quelli dell'Asia Minore e delle isole dell'Egeo: anche per ragioni topografiche questo insediamento va collegato alla vicina colonia greca di Siris, fondata, agli inizi del VII sec. a.C., da greci di Colofone, profughi dalla madrepatria devastata in quegli anni dal re di Lidia, Gige. Nel territorio controllato da Siris dovettero sorgere insediamenti che sviluppavano relazioni commerciali e contatti con i centri della *mesogaia* (i territori interni), stabilmente occupati dalle popolazioni indigene. Nell'insediamento dell'Incoronata questo processo di sviluppo si interrompe, all'improvviso, verso il terzo quarto del VII sec. a.C. quando le strutture abitative sono interessate da tracce di incendi e distruzioni violente. E' probabile che il sorgere, sulla vicina costa, della colonia achea di Metaponto, fosse la causa di un ridimensionamento delle aspirazioni di Siris nel controllo del territorio e delle vie di penetrazione verso le regioni interne.

Anche l'area tirrenica ha fatto registrare negli ultimi decenni nuove scoperte di grande importanza per le prime fasi delle fondazioni coloniali. Nell'isola di Ischia, in una posizione privilegiata per il controllo del Golfo di Napoli, gli scavi di Giorgio Buchner, iniziati già negli anni cinquanta del secolo scorso, hanno portato alla luce le strutture dell'abitato e della necropoli relativi alla più antica colonia greca in Occidente: Pithecusa (Fig. 7).

Già le tombe indigene di Cuma e quelle villanoviane di Veio, in Etruria, avevano restituito oggetti greci della prima metà dell'VIII sec. a.C., ma, alla metà del secolo, la fondazione di Pithecusa ad opera di coloni euboici rappresenta un momento di radicale mutamento del tipo di relazioni tra mondo greco e italico. La ricerca delle risorse metallurgiche spinge gli Eubei verso le zone settentrionali del Tirreno, contribuendo a creare una rete di scambi commerciali che collegano le due zone estreme del Mediterraneo non solo attraverso le rotte sullo stretto di Messina, ma anche lungo la via istmica che passa dalla costa tirrenica alla piana di Sibari. Qui le scoperte della necropoli enotria di Francavilla Marittima, da parte di Paola Zancani Montuoro, attestano una presenza di oggetti orientali di notevole pregio come la coppa fenicia in bronzo (prima metà dell'VIII sec.a.C.) o i sigilli nord-siriani dello stesso tipo e provenienza di quelli rinvenuti nell'area etrusca e nella stessa Pithecusa (Fig. 8). Sono elementi che riportano ad una provenienza comune, proprio sulle foci dell'Oronte dove gli Eubei avevano fondato l'emporio di Al Mina, filtro dei rapporti commerciali tra il Mediterraneo e il vasto entroterra della Siria del nord. Che accanto agli Eubei in questi traffici anche la componente orientale avesse una sua precisa incidenza è provato, oltre che dalla ceramica fenicia, anche dalla presenza di iscrizioni aramaiche, riconosciute e lette da Giovanni Garbini proprio sulle anfore commerciali levantine di Pithecusa.

Rispetto alle successive colonie greche dell'Italia meridionale, spesso fornite di vasti territori da coltivare (*chora*) e legate ad un'economia essenzialmente agricola, Pithecusa si caratterizza per alcuni caratteri peculiari come l'impulso dato alle attività commerciali e la forte organizzazione dell'artigianato.

Intorno all'acropoli di Monte Vico, da cui si dominano le due insenature portuali, gli scavi hanno permesso di riconoscere scarichi contenenti scorie ferrose, residui di fusione che, dalle analisi mineralogiche, risultano provenienti dall'isola d'Elba (Fig. 9). Che a Pithecusa fossero impiantate anche officine di lavorazione del bronzo è provato dal ritrovamento di una fibula, non finita e scartata perché difettosa. Sul pavimento di un altro ambiente si è ritrovato anche un pesetto di bronzo di 8,79 grammi, che corrisponde esattamente al peso dello statere euboico, perciò è stato

riferito alla lavorazione dei metalli preziosi, nelle officine di orafi che dovevano essere presenti nell'isola.

L'arco delle attività documentate ad Ischia si estende anche alle officine dei vasaio; gli scavi della necropoli hanno permesso di portare alla luce soltanto una piccola parte della superficie originaria, ma i risultati di questa, pur parziale, esplorazione sono eccezionali per ricchezza e varietà di ritrovamenti. Particolarmente le ceramiche mettono in evidenza i caratteri di un abilissimo artigianato locale che, accanto ad un filone, più schematico, d'imitazione corinzia, riprende, specie sui grandi vasi, gli schemi decorativi e le iconografie del Tardo Geometrico euboico, nettamente influenzato a sua volta da motivi orientali, come gli arieti disposti araldicamente ai lati dell'«albero della vita». La presenza della firma del vasaio su uno di questi crateri, esempio unico in questo periodo, indica anche il ruolo particolare che l'artigiano acquista all'interno della società pithecusana (Fig. 10). L'influenza di queste botteghe di ceramisti si estende anche alla vicina area laziale e campana dove proprio le scoperte di Ischia hanno consentito un riesame di tutti i materiali di produzione locale, da cui emerge sempre meglio proprio la componente stilistica legata a Pithecosa.

Ischia appare in conclusione non solo punto di appoggio nella navigazione verso i distretti minerari toscani, ma sede di officine che trasformano le materie prime in prodotti di un artigianato tecnicamente piuttosto evoluto (Fig. 11).

Secondo tema: le *poleis* (città) della Magna Grecia

In tutte le città della Magna Grecia si sono svolte in questi ultimi decenni indagini multidisciplinari dalle quali sono emersi aspetti completamente nuovi sull'urbanistica, l'organizzazione del territorio (*chora*), le tecniche e lo sviluppo dell'arte e delle attività artigianali. Alcuni dei Convegni di Taranto hanno dedicato alle singole città incontri monografici, che rappresentano le sintesi e l'aggiornamento su queste ricerche.

Alla base di queste ricerche sono gli studi topografici che oggi possono avvalersi delle tecnologie più avanzate, dal telerilevamento, all'uso delle immagini satellitari, alle piattaforme GIS (Geographic Information Systems), per giungere alla ricostruzione dei paesaggi antichi, ma che trovano l'inizio pionieristico in Dinu Adamesteanu, un archeologo rumeno che fondò a Roma, dopo la seconda guerra mondiale, l'Aerofototeca Nazionale, un Archivio di immagini dell'Italia scattate dall'aereo, in parte donate dalla RAF, la Forza aerea britannica, allo Stato italiano. Attraverso il rilevamento aerofotogrammetrico fu possibile allora stabilire una nuova lettura degli impianti urbani di città come Posidonia, Velia, Locri, Crotone, Sibari, Siris-Heraclea, Metaponto, Taranto.

A Crotone una situazione di particolare difficoltà nella tutela del patrimonio archeologico si determinò per lo sviluppo di insediamenti industriali proprio nel sito della colonia achea; per ottenere con una certa rapidità le informazioni necessarie all'intervento di tutela dell'abitato greco, la Fondazione Lerici, che aveva introdotto in Italia i metodi delle prospezioni geofisiche a partire dal 1946, realizzò un intenso programma di indagini magnetiche e meccaniche, con sonde perforatrici che possono raggiungere la profondità massima di 9 metri nel sottosuolo, riportando in superficie campioni del terreno con reperti che permettono di stabilire la successione stratigrafica delle fasi di occupazione umana. A seguito dei carotaggi iniziarono gli scavi d'emergenza nei cantieri edili che portarono a ricostruire l'impianto urbano e le fortificazioni della colonia di Crotone che, come altre città

italiote, già in età arcaica aveva un impianto ortogonale con isolati di misure regolari.

L'esperienza urbanistica dei Greci di Occidente, come hanno dimostrato gli scavi di George Vallet a Megara Hyblaea in Sicilia, presentano caratteri di originalità e di anticipazione anche rispetto alla Grecia propria. Ciò va spiegato anche con le esigenze dei gruppi di coloni che, al momento di insediarsi nei nuovi territori, adottarono criteri di divisione razionale delle terre, in un rapporto molto stretto tra città e campagna.

A Metaponto è apparso chiaramente questo progetto nella verifica sul terreno delle tracce evidenziate dalla fotografia aerea; all'interno della fitta maglia di isolati di forma allungata, delimitati dalle grandi *plateiai* (strade maggiori), larghe 12 metri, e dagli *stenopoi* (strade secondarie), di 5 metri, si sono identificate le aree pubbliche in cui l'*agorà* risulta delimitata da un cippo di pietra di età arcaica recante l'iscrizione *Diòs agorà* (piazza di Zeus). All'interno erano allineati ben quattro edifici templari, il teatro che ingloba le strutture di un *ekklesiastèrion* arcaico (edificio delle pubbliche assemblee), una *stoà* (portico) monumentale con colonne doriche; più a nord, in una zona periferica, era il quartiere degli artigiani (*kerameikos*) con le fornaci e gli impianti delle officine di vasai. Gli scavi hanno chiarito anche le fasi di età romana che si concentrano in uno spazio ridotto, indicato come *castrum*, dove i Cristiani costruirono, nel V sec., una basilica con il battistero.

Altri importanti risultati, attraverso l'aerofotografia integrata con le prospezioni sistematiche del territorio, hanno portato all'identificazione della *chora* metapontina nella vasta piana e sulle prime ondulazioni collinari tra i fiumi Bradano e Basento (ricerche di G. Schmiedt, R. Chevallier, D. Adamesteanu) (Fig. 12). Da queste indagini fu possibile ricostruire la divisione di un'ampia fascia territoriale in lotti agricoli regolari, all'interno dei quali si sono identificate e scavate numerose fattorie databili dall'età arcaica all'Ellenismo. Una tale pianificazione di risorse serve a comprendere le ragioni della grande ricchezza agricola della città che esportava cereali in tutta la Grecia e che adottò la spiga di grano come simbolo della propria monetazione (figg. 13, 14).

Per l'impegno finanziario e il largo impiego di tecniche di prosciugamento del terreno paludoso e delle falde acquifere (sistema di *well-point*), la più impegnativa impresa archeologica, a partire dagli anni settanta del secolo scorso, è costituita dagli scavi di Sibari, l'altra colonia fondata dagli Achei. L'ubicazione della città antica, di cui si era perso il ricordo, è stata ritrovata attraverso un articolato progetto di prospezioni scientifiche condotte, dalla Fondazione Lerici e dall'Università di Pennsylvania, nella piana formata dalle alluvioni del fiume Crati che avevano ricoperto le strutture antiche sotto circa 4 metri di deposito che ne impediva il riconoscimento attraverso le immagini aeree.

Gli scavi hanno portato alla luce l'impianto arcaico di Sibari, distrutta nel 510 a.C. dai crotoniati; sulle sue rovine si sviluppò in seguito la colonia panellenica di Turi, fondata dagli Ateniesi nel 444 a.C. L'impianto urbanistico ortogonale, attribuito ad Ippodamo di Mileto, si concervò nelle linee essenziali anche in età romana, quando fu dedotta la colonia latina di Copia, nel 194 a.C.

Una così ampia attività di ricerca ha fornito una messe imponente di nuovi dati che consentono ora di riconsiderare anche l'evoluzione dell'architettura della Magna Grecia che annovera capolavori come i templi dorici di Posidonia. Un esempio della riscoperta di caratteri profondamente innovativi di questa architettura è rappresentato dalla cosiddetta Porta Rosa a Velia dove, già nel V sec. a.C. appare impiegato l'arco, con una maestria ed una tecnica ben consolidata nell'adattare a

difficili condizioni ambientali questa struttura la cui invenzione era tradizionalmente attribuita agli etruschi.

Anche nell'architettura templare si sono avute importanti scoperte, in particolare nel complesso di edifici dell'agorà di Metaponto, tutti di ordine dorico, secondo la tradizione prevalente in Italia meridionale, tranne il tempio D, studiato da Dieter Mertens sulla base dei frammenti scampati alle rapine dei cercatori di pietre da reimpiegare nelle costruzioni, pratica abituale sino a non molti anni fa (Fig. 15). La ricostruzione grafica di questo edificio ionico del V sec. a.C., che si aggiunge a rari altri esempi in Italia e in Sicilia (Siracusa, Locri, Velia), rivela, su una base stilistica locale, una raffinata commistione delle tradizioni decorative samie con quelle nord-ioniche, evidenti negli eleganti rilievi del fregio con palmette e fiori di loto, dei capitelli e dei fusti delle colonne (Fig. 16).

Metaponto, nello scavo di un edificio teatrale sul margine dell'agorà, ha fornito un altro importantissimo documento dell'architettura civile dei Greci d'Italia. In esso la vasta cavea con gradinata a blocchi è poggiata ad un enorme riempimento artificiale di sabbia, sostenuto da un muro di *analemma*, con paramento esterno a semicolonne doriche, che presenta caratteri inediti sia per le tecniche costruttive sia per l'impianto decorativo. La vitalità dell'architettura italiota della seconda metà del IV sec. a.C. si estende al mondo centro-italico e costituisce la base di tanti motivi ed invenzioni tipici dell'architettura romana nelle sue origini. L'originalità del teatro di Metaponto sta anche nel fatto che in genere i Greci addossavano questi edifici al pendio di colline rocciose; per la prima volta troviamo invece un teatro completamente costruito in un'area pianeggiante, creando un aggere artificiale di terra e sabbia, come avverrà più tardi per le strutture teatrali romane (Fig. 17). Inglobato nella struttura del IV sec. era un più antico teatro, databile al VI sec. a.C., di pianta circolare, anch'esso addossato ad un terrapieno artificiale, in cui al centro della cavea si trova una orchestra a pianta rettangolare, con due corridoi simmetrici di ingresso, dove si svolgevano i riti e le attività politiche della città achea.

Lo scavo sistematico delle necropoli e dei depositi votivi nei santuari (a Crotone, Locri, S. Biagio di Metaponto, *Satyrium* vicino Taranto) ha fornito innumerevoli nuovi materiali che documentano in tutta la loro vivacità e ricchezza le varie manifestazioni dell'artigianato italiota già in età arcaica, quando un linguaggio locale si forma attraverso gli apporti di componenti diverse, dalla corinzia alla laconica, rodia ed orientale. Ma per comprendere quanto il sistema delle produzioni artigiane fosse integrato alla più vasta realtà sociale dei centri italioti, nuovi elementi sono venuti dalle scoperte effettuate nei quartieri delle officine, in particolare a Locri, Heraclea e Metaponto. Questi impianti artigianali sono collocati in posizione periferica, in genere all'interno delle mura di fortificazione; ad Heraclea invece piccole officine, inserite in case di abitazione, si raccolgono invece sulla collina, intorno ad una vasta piazza, identificata come *agorà*. Si tratta di botteghe in cui operano anche individui provenienti dalle regioni interne abitate da popolazioni indigene, come attestano le firme sulle matrici delle terrecotte o sui bolli delle tegole.

Un vero quartiere artigianale (*kerameikos*), separato dalle abitazioni, confrontabile con gli esempi, più famosi di Atene e di Corinto, è invece quello scavato da chi scrive a Metaponto, nell'area intorno alla porta nord (Fig. 18). Già nel VI sec. a.C. qui erano in funzione fornaci che producevano vasi di uso comune ed a vernice nera non decorati. L'esiguità degli impianti e la non particolare complessità di queste produzioni presuppongono un'attività indirizzata ai beni d'uso, complementari ad una economia prevalentemente agricola.

Soltanto nella seconda metà del V sec .a.C. questa zona si trasformò in un vero *kerameikos*, occupato soltanto dagli impianti di lavorazione dei vasi a figure rosse oltre che di una vasta serie di altri prodotti a decorazione sovradipinta, a vernice nera e acromi. Per la prima volta è stato possibile studiare in tutti i dettagli le officine di quei vasai e ceramografi attici che, dopo la metà del V sec. a.C., si erano trasferiti nelle città italiote, impiantando officine dalle quale proviene l'immensa quantità dei vasi figurati apuli e lucani, alcuni veri capolavori. Si deve ad Arthur Dale Trendall, un archeologo inglese, trapiantato in Australia, ma con salde radici nell'Italia meridionale, il monumentale lavoro di classificazione di questi vasi, con il riconoscimento delle varie officine. Anche nel *kerameikos* di Metaponto operarono personalità di altissimo livello artistico, come il Pittore di Amykos, il Pittore di Creusa e quello di Dolone (Fig. 19), che contribuirono, tra il V ed il IV sec. a.C., a delineare i caratteri della pittura vascolare lucana, riconoscibile per una particolare creatività iconografica e per le innovazioni di uno stile che, gradualmente, va distaccandosi dalla primitiva matrice attica. I prodotti di questo artigianato erano destinati al commercio, nei contesti di scambio del vicino territorio indigeno, dalla Lucania, al Bruzio, a tutta la Puglia, sino all'opposta sponda illirica e dalmata, dove giungevano in ugual misura oggetti di fabbricazione attica e italiota.

Nel quartiere degli artigiani metapontini si sono rinvenuti ambienti, costruiti con tecniche e materiali piuttosto poveri, in cui lavoravano pittori e vasai, un portichetto con il cortile aperto per essiccare i vasi, pozzi per il rifornimento di acqua e depositi di argilla depurata. Le fornaci hanno dimensioni piuttosto ridotte e sono costruite in mattoni crudi, con prefurnio e camera di cottura separata, attraverso una griglia con fori, dalla camera di combustione. Il materiale rinvenuto nei diversi scarichi delle officine, permette di documentare le fasi della lavorazione, attraverso gli scarti di fabbrica di vasi dei Pittori di Creusa e di Dolone, i frammenti vetrificati per eccessivo calore, quelli non completati in cui è delineata la linea di contorno delle figure senza che sia riempito in nero il fondo, gli errori, i maldestri tentativi di disegno dei garzoni di bottega. Particolarmente indicative della tecnica di lavorazione sono le prove di cottura: frammenti di vasi precedentemente scartati, che, riverniciati e forati, venivano immessi con un'asticciola metallica nella camera di cottura per controllarne le fasi di passaggio dall'atmosfera ossidante a quella riducente.

La raccolta di una larga campionatura di argille dell'Italia meridionale (in particolare a Metaponto, Heraclea e Taranto) ha permesso, attraverso analisi spettroscopiche ad emissione ottica, effettuate presso il Fitch Laboratory della British School of Archaeology di Atene, di determinare la composizione chimica e di riconoscere alcune caratteristiche specifiche rispetto alle argille attiche in cui risulta una più alta percentuale di magnesio, cromo, nichel ed una più bassa di calcio. Si è in tal modo attribuire ad officine della Magna Grecia una serie di vasi che imitano modelli attici.

Terzo tema: rapporti tra Greci e indigeni

Questo tema di ricerca è stato oggetto di un Convegno di studi a Taranto nel 1971, nel 1990 il Convegno fu dedicato ai Messapi, popolazioni indigene che abitavano la penisola salentina, nel 1997 ai temi del confine e della frontiera in cui si affrontava anche il problema dei rapporti con le genti indigene.

Uno dei complessi di documentazione più cospicui relativi a contesti non greci è certamente la grande necropoli di Pontecagnano, un insediamento etrusco-campano sorto nel territorio a sud di Salerno, oggetto di numerose campagne di scavi diretti da Bruno D'Agostino (Fig. 20). Attraverso le migliaia di corredi funerari, databili

dall'inizio dell'età del Ferro all'epoca ellenistica, è stato possibile studiare il lento processo di scambio culturale nei rituali funerari, nell'acquisizione di oggetti particolari dal mondo greco, nella formazione di un'ideologia che si esprimeva in tutti gli strati sociali sino ai ceti dominanti. In particolare due tombe "principesche", riferibili all'Orientalizzante Antico, mostrano una netta divisione dello spazio funerario, con la deposizione delle ceneri entro calderoni di bronzo accanto ai quali era deposta la spada, a sottolineare il ruolo di guerriero del defunto; a parte invece erano collocati gli oggetti che erano serviti alla libagione rituale, l'anfora vinaria e l'*oinochoe* di fabbrica pithecusana.

Tutti questi caratteri si ritrovano in contesti funerari dell'aristocrazia greca di ambiente euboico (Eretria, Cuma) e rivelano nei capi indigeni di Pontecagnano una voluta rivendicazione: essi si sentivano membri di una stessa élite di ceti dominanti (in particolare quelli delle colonie euboiche del Golfo di Napoli), denotati dalla pratica dell'addomesticamento e dell'uso del cavallo in battaglia.

Anche in Basilicata questi temi sono stati oggetto di intensi programmi di ricerca sul terreno, che ebbero una grande accelerazione grazie all'opera di Dinu Adamesteanu. Le caratteristiche geografiche della regione sono particolarmente favorevoli allo studio di questi fenomeni di interazione culturale poiché le città greche di Siris-Heraclea e di Metaponto sono collegate da ampie vallate fluviali ai centri interni. Nei diversi siti, a seconda della maggiore o minore vicinanza alle colonie, si è potuto osservare la grande varietà delle reazioni del mondo anellenico alle nuove realtà che si andavano sviluppando sulle coste. Lungo la valle del fiume Agri, ad Armento, un corredo arcaico, relativo ad una tomba di guerriero, ha restituito, accanto a prodotti indigeni (in particolare ceramica a decorazione geometrica), oggetti di provenienza greca (*oinochoe* rodia in bronzo, *aryballos* corinzio, coppa ionica) ed un *kantharos* etrusco in bucchero; di non secondaria importanza erano anche gli apporti che giungevano dal nord, in particolare dai territori etruschi della Campania, come Pontecagnano o Capua, attraverso il Vallo di Diano.

Non lontano dalla costa ionica, nella valle del fiume Basento, uno dei centri enotri è Garaguso, dove la ricchissima necropoli del VI sec. a.C., ha restituito preziose ceramiche di importazione attica, in corredi in cui sono sempre presenti i vasi locali a decorazione geometrica. In essi si può notare che anche gli artigiani indigeni lentamente andarono acquisendo tecniche e modi decorativi presi dal repertorio greco, adeguando gli schemi rappresentativi delle figurazioni alla visione "organica" dell'arte greca.

Che anche nella religione e nelle manifestazioni del culto si verificassero fenomeni di scambio risulta dagli scavi del santuario dedicato ad una divinità femminile (deamadre) locale, la quale, già alla fine del VI sec. a.C., viene rappresentata con le stesse caratteristiche delle dee elleniche Demetra e Persefone, riprese dai tipi delle terrecotte metapontine della dea seduta in trono, con attributi come la fiaccola a quattro bracci e il porcellino. Le offerte dei fedeli sono costituite, come nei santuari greci, in gran parte da innumerevoli vasetti miniaturistici, poi da oggetti preziosi importati dalla Grecia (ceramica attica, bracciali di scudo con raffinati rilievi di produzione corinzia), da monete d'argento delle città italiote (Metaponto, Taranto, Sibari, Crotone, Posidonia), dalle "chiavi del tempio" in ferro, da strumenti agricoli.

Come a Garaguso anche ad Oria, nel territorio abitato dai Messapi, la scoperta di un santuario dedicato a Demetra e Kore, ha contribuito a impostare il problema dell'«acculturazione» degli indigeni nell'ambito del sacro (Fig. 21). Così, mentre il primo contesto appare strettamente legato a Metaponto, ad Oria le manifestazioni del culto confermano nel sacrificio di maialini, nell'offerta di fave e frumento

carbonizzato, degli oggetti legati alla sfera femminile (fibule in bronzo e in argento, *tintinnabula*, bambole in terracotta) il collegamento ad un ambito tarentino.

Nuovi dati sono venuti anche dall'esplorazione di abitati indigeni come quello di Serra di Vaglio, nell'alta valle del fiume Basento, non lontano da Potenza. Qui le problematiche si complicano per la lontananza dalla costa e per la presenza di altre componenti, sia adriatiche che etrusco-italiche. Nel IV sec. a.C. il vasto pianoro appare cinto da una poderosa fortificazione a blocchi mentre le case, a pianta rettangolare e fornite di vasti ambienti e cortile, si dispongono ai lati di una larga *plateia* centrale che attraversa longitudinalmente il pianoro. Sotto le strutture di questa fase più recente, in cui il modello urbanistico greco appare nettamente percepibile, è stata riconosciuta una fase precedente della prima età del Ferro (capanne) e del periodo arcaico in cui almeno un edificio (culturale e in ogni caso cerimoniale) possedeva un tetto decorato da antefisse, sime, lastre fittili recanti un fregio di cavalieri del tutto simile a quelli rinvenuti nel santuario di S. Biagio a Metaponto. Il rinvenimento di fornaci con scarti di terrecotte architettoniche presuppone, nel lontano centro enotrio, la permanenza di artigiani magno-greci che dovettero portarvi nuove conoscenze tecniche e modi di concepire l'architettura e l'organizzazione urbana (Fig. 22).

Se nell'entroterra sirita e metapontino i rapporti delle popolazioni anelleniche si sviluppano essenzialmente con le città italiote della costa ionica, più complessa appare la situazione delle vicine regioni messapiche, che abitavano nella penisola salentina. Esse, per l'ampio sviluppo delle coste controllate dagli indigeni e per la posizione geografica tra i mari Ionio ed Adriatico, conoscono apporti delle più diverse provenienze, dai centri italioti come Taranto e Metaponto, ma anche da Corinto e da Corfù, dalle regioni nord-occidentali della Grecia e dalle colonie corinzie dell'Adriatico, punti di sbocco dell'entroterra balcanico (Fig. 23).

Nella Puglia meridionale gli scavi promossi dall'Università del Salento hanno permesso di mostrare la precocità di questi contatti che influenzarono e plasmarono profondamente la società messapica, come è attestato anche dalla presenza della scrittura, unica per ampiezza e arcaicità tra le etnie non greche dell'Italia meridionale. Le ricerche si sono concentrate nell'insediamento di Cavallino, non lontano da Lecce, dove la cinta messapica, costruita secondo tecniche tradizionali, racchiude un'area ampia, che supera i 60 ettari, nella quale è possibile riconoscere, già nel VI sec. a.C., forme di organizzazione urbana molto evolute, con le case a pianta rettangolare, con blocchi squadrati di fondazione, cisterne, strade con battuti molto resistenti di pietre pressate, edifici pubblici, officine, fornaci per tegole (Fig. 24). In tutte queste manifestazioni, che si sovrappongono alle strutture del villaggio iapigio del VII sec. a.C., è avvertibile un profondo processo di osmosi con le contemporanee esperienze della cultura urbana ellenica.

All'interno del composito mondo messapico, alla componente tarentina, riconoscibile nella statua in bronzo dello Zeus di Ugento, si mescolano apporti tradizionali come quelli emersi nei santuari di Leuca e di Porto Cesareo, mentre a Cavallino la presenza di pezzi architettonici lavorati nel tenero calcare locale, insieme alle sime fittili importate dalla Grecia, rimanda all'ambiente della vicina isola di Corfù (Fig. 25).

Tra le scoperte più recenti si segnala l'identificazione del santuario di Atena, posto sul promontorio iapigio, nel punto di confine tra i mari Ionio ed Adriatico; vari scrittori antichi ne fanno riferimento, sottolineandone la ricchezza delle offerte votive (Fig. 26). In particolare Virgilio nell'Eneide (III, 521-547) fissa in questo punto della costa, dominato dal tempio della dea, il primo approdo in Italia degli eroi troiani guidati da Enea, nel viaggio verso occidente alla ricerca delle antiche radici e

del luogo in cui avrebbero fondato una nuova città, dopo la distruzione di Troia: infatti l'antico fondatore di Troia, Dardano, antenato del re Priamo, secondo una tradizione ripresa da Virgilio, sarebbe venuto in Anatolia dal Lazio e nella stessa regione i suoi discendenti avrebbero dato vita ad un insediamento dal quale sarebbe poi nata Roma.

Dall'Iliade, madre di tutte le storie del Mediterraneo, l'archeologia mette in rilievo le tante connessioni che legano Anatolia ed Italia lungo la rotta dell'eroe troiano.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAFIA

Magna Grecia ile ilgili genel yayınlar:

Atti dei Convegni di studi sulla Magna Grecia (Taranto), 55 volumi, Napoli-Taranto 1962-2019.

Dunbabin 1948

T. J. Dunbabin, *The Western Greeks. The History of Sicily and South Italy from the Foundation of the Greeks Colonies to 480 B.C.*, Oxford 1948.

Bérard 1957

J. Bérard, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'Antiquité. L'histoire et la légende*, Paris, 1957.

Autori Vari, *Bibliografia topografica della colonizzazione greca in Italia e nelle isole tirreniche*, Scuola Normale Superiore, Pisa ed École Française, Roma, Vol. I, 1977.

Autori Vari, *Megale Hellas. Storia e civiltà della Magna Grecia*, Milano, 1983.

Gras 1995

M. Gras, *La Méditerranée archaïque*, Paris, 1995.

Carratelli 1996

G. Pugliese Carratelli (Ed.), *I Greci d'Occidente. Catalogo della Mostra di Palazzo Grassi, Venezia*, Monza, 1996.

Malkin 1998

Malkin, *The Returns of Odysseus: Colonisation and Ethnicity*, California Press, 1998.

Settis – Parra 2005

S. Settis – M. C. Parra, *Magna Grecia. Archeologia di un sapere, catalogo della Mostra Catanzaro*, Milano, 2005.

Çeşitli kurumlar ve kolonilerin gelişimi hakkında:

Autori Vari, *Contribution à l'étude de la société et de la colonisation eubéennes*, Centre Jean Bérard, Napoli 1975.

Ridgway 1984

Ridgway D., *L'alba della Magna Grecia*, Milano, 1984.

D'Andria – Mannino 1996

F. D'Andria – K. Mannino (Ed.), *Ricerche sulla casa in Magna Grecia e in Sicilia, Atti colloquio Lecce, 1992*, Galatina, 1996.

Bats – D'Agostino 1998

M. Bats – B. D'Agostino, *Euboica. L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente*, Centre Jean Bérard, Napoli, 1998.

Greco 2002

E. Greco, *Gli Achei e l'identità etnica degli Achei d'Occidente, atti del Convegno Internazionale, Paestum- Atene 2002*.

Mertens 2006

D. Mertens, *Città e monumenti dei Greci d'Occidente. Dalla colonizzazione alla crisi di fine V sec. a.C.*, Roma, 2006.

Guzzo 2016

P. G. Guzzo, *Le città di Magna Grecia e di Sicilia dal VI al I secolo. I. La Magna Grecia*, Roma, 2016.

Güney İtalya'nın yerli kültürleri hakkında:

Autori Vari, *Popoli e Civiltà dell'Italia antica*, Voll. I-VII, Biblioteca di Storia patria, Roma, 1974-1978.

D'Agostino 1977

B. D'Agostino, *Tombe "principesche" dell'Orientalizzante antico da Pontecagnano*, in *Monumenti Antichi dei Lincei*, serie miscellanea, II, 1, 1977.

D'Andria 1990

D'Andria F., *Archeologia dei Messapi, catalogo Mostra Lecce 1990*, Bari, 1990.

